

Вісник

Верховного Суду України

Матеріали міжнародного круглого столу «Гарантії здійснення права власності та його захист в особливих умовах»

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судових рішень, за II півріччя 2015 р.

Висновки Верховного Суду України у цивільних справах за II півріччя 2015 р.

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК України (п. 1 ч. 1 ст. 400¹² КПК України 1960 р.), за II півріччя 2015 р.

Кримінальна відповідальність за порушення таємниці голосування

7(191)'2016

ВИХОДИТЬ ДВАНДЦЯТЬ РАЗІВ НА РІК

Засноване 22 липня 1994 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію серія КВ № 7710 від 12 серпня 2003 р.

Засновник — Верховний Суд України

Відповідно до постанови Президії ВАК України від 14 жовтня 2009 р. № 3-05/4 наукові статті, опубліковані у журналі, на підставі висновку експертної ради з юридичних наук, окремо у кожному конкретному випадку за поданням спеціалізованої вченої ради, зараховуються як фахові в галузі юридичних наук

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Голова редакційної колегії

Романюк Я.М. — Голова Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Заступник голови редакційної колегії

Барбара В.П. — заступник Голови Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Андрушко П.П. — кандидат юридичних наук, професор;

Беляневич О.А. — доктор юридичних наук, професор;

Бень А.Б. — начальник відділу забезпечення видавничої діяльності управління забезпечення взаємодії із засобами масової інформації та видавничої діяльності Верховного Суду України, заслужений журналіст України, відповідальний секретар редакційної колегії;

Городовенко В.В. — голова Апеляційного суду Запорізької області, доктор юридичних наук, заслужений юрист України;

Кіреєва Н.О. — кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України;

Короткевич М.Є. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Кубко Є.Б. — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрНУ;

Кузнєцова Н.С. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Майданик Р.А. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ;

Погорецький М.А. — доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України;

Прокопенко О.Б. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук;

Селіванов А.О. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ, заслужений юрист України;

Сенін Ю.Л. — секретар Пленуму Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Шакун В.І. — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Ярема А.Г. — секретар Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України, заслужений юрист України.

3 *Матеріали міжнародного круглого столу «Гарантії здійснення права власності та його захист в особливих умовах»*

Materials of the International Round Table on "Guarantees for Exercising the Property Right and its Protection Under Special Circumstances"

3 **Захист права власності в умовах окупації та проведення АТО: сучасні виклики для України**

Доповідь Голови Верховного Суду України Я.М. Романюка

Property right protection in the context of occupation of territories and conducting the ATO: current challenges for Ukraine

Speech of Mr Yaroslav Romaniuk, President of the Supreme Court of Ukraine

9 **Тези з виступів учасників міжнародного круглого столу**

Speaking notes of the participants of the International Round Table

18 *Висновки Верховного Суду України*

Conclusions of the Supreme Court of Ukraine

18 **Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судових рішень, за II півріччя 2015 р.**

Conclusions of the Supreme Court of Ukraine, stated in decisions adopted as a result of examining the applications for revision of court decisions in the second half of 2015

28 **Висновки Верховного Суду України у цивільних справах за II півріччя 2015 р.**

Conclusions of the Supreme Court of Ukraine in civil cases in the second half of 2015

36 **Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК України (п. 1 ч. 1 ст. 400¹² КПК України 1960 р.), за II півріччя 2015 р.**

Conclusions of the Supreme Court of Ukraine, stated in decisions adopted as a result of examining the applications for revision of court decision on the ground described in subparagraph 1 of paragraph 1 of Article 445 of the CrimPC of Ukraine (subparagraph 1 of paragraph 1 of Article 400¹² of the CrimPC of Ukraine of 1960 in the second half of 2015)

41 *Точка зору Opinion*

41 **Гаврилюк В.К., Кострицький В.В.**

Кримінальна відповідальність за порушення таємниці голосування

Havryliuk V.K., Kostrytskiy V.V.
Criminal liability for violation of voting secrecy

ХРОНОЛОГІЯ ПОДІЙ

17

червня

Судді Верховного Суду України **Василь Гуменюк** та **Богдан Пошва** взяли участь у семінарі «Єдність судової практики в контексті реформи правосуддя в Україні», що проходив у м. Святогірську Донецької області. Семінар було організовано в рамках діяльності проекту ОБСЄ «Підтримка дотримання принципу верховенства права та захисту прав людини в законодавчій та судовій практиці».

Під час роботи семінару особливу увагу приділено практиці Європейського суду з прав людини та необхідності узгодження національної судової практики.

23

червня

Представники судових установ, Міністерства юстиції України, Секретаріату Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, міжнародні та національні експерти Ради Європи зібралися в м. Одесі за круглим столом «Роль суддів у забезпеченні справедливого судового розгляду упродовж розумного строку». Учасники заходу, серед них і суддя Верховного Суду України **Іван Шицький**, зосередились на обговоренні проблеми надмірної тривалості судового провадження в Україні, що призводить до подання великої кількості заяв до Європейського суду з прав людини, а також на аналізі причин виникнення надмірної тривалості судового провадження та визначенні можливих шляхів вирішення цієї проблеми.

20-22

червня

Заступник Голови Верховного Суду України **Марина Кліменко** представила найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції України на VI конференції голів верховних судів країн Центральної та Східної Європи, що відбулася в м. Белграді. Марина Робертівна взяла активну участь в обговоренні нагальних проблем судочинства.

24

червня

У засіданні робочої групи з розробки Методології з виміру прогресу здійснення реформ у сфері юстиції в Україні, що працювала в рамках спільного проекту Європейського Союзу та Ради Європи «Консолідація розробки реформ у сфері юстиції в Україні», Верховний Суд України представляли його судді **Леонід Глос** та **Наталія Ляценко**. Учасники засідання обговорили та внесли пропозиції щодо презентованого на ньому попереднього проекту Методології та визначилися із планом подальшої роботи групи консультантів.

21-22

червня

Делегація Верховного Суду України, до складу якої входили суддя Судової палати у кримінальних справах **Володимир Заголдний**, начальник правового управління апарату Суду **Ірина Берестова** та головний консультант відділу міжнародного співробітництва **Олександр Баранюк**, узяла участь у роботі міжнародного форуму «Діалог судів — інструмент гармонізації судової практики», який проходив у м. Сараєво (Боснія і Герцеговина). Роботу заходу було спрямовано на розгляд підходів щодо гармонізації судової практики, які застосовуються в різних країнах, а також на пошук оптимальних моделей та елементів гармонізації системи, що можуть однаково застосовуватися в будь-яких юрисдикціях.

22

червня

Питанню недоліків законодавства щодо судового захисту в умовах конфлікту присвятив свій виступ суддя Верховного Суду України **Олександр Волков** під час роботи круглого столу «Судовий захист прав та свобод особи в умовах конфлікту в Україні та скарги щодо України до Європейського суду з прав людини». Він, зокрема, звернув увагу учасників заходу на існування проблеми в національному процесуальному праві щодо захисту прав переміщених осіб.

25

червня

Указом Президента України від 25 червня 2016 р. № 276/2016 з нагоди Дня Конституції України за значний особистий внесок у державне будівництво, вагомі трудові здобутки та високий професіоналізм відзначено державними нагородами суддів Верховного Суду України у відставці: **Гаврила Івановича Давиденка** — орденом князя Ярослава Мудрого V ступеня, **Лілію Іванівну Григор'єву** — орденом княгині Ольги II ступеня.

28

червня

Суддя Верховного Суду України **Інна Берднік** та начальник правового управління Верховного Суду України **Ірина Берестова** взяли участь у другому раунді засідань трьох робочих груп і третьому засіданні Регіональної керівної групи в рамках проекту «Регіональний діалог щодо судової реформи», який упроваджується відповідно до Спільного програмного документа Ради Європи та Європейського Союзу для країн Східного партнерства на 2015—2017 рр. Захід відбувся у м. Кишиневі (Республіка Молдова).

1

липня

У Верховному Суді України відбувся брифінг, на якому Голова Суду **Ярослав Романюк** та судді-спікери від судових палат **Олександр Прокопенко**, **Тетяна Жайворонок**, **Галина Канигіна** та **Василь Гуменюк** поінформували представників засобів масової інформації про результати роботи Верховного Суду України за перше півріччя 2016 р. Голова Верховного Суду України Ярослав Романюк повідомив про кількісний склад суддів Верховного Суду України, про роботу Пленуму Верховного Суду України і зазначив, що упродовж першого півріччя 2016 р. було проведено 8 пленарних засідань, на яких розглянуто 12 питань, зокрема і щодо звернень Верховного Суду України до Конституційного Суду України з конституційними поданнями. Він наголосив, що жодне з цих подань не було відхилене Конституційним Судом України.

11

липня

У м. Києві розпочала роботу заснована на ідеї співпраці між національними університетами м. Києва та м. Львова міжуніверситетська школа з актуальних питань теорії та практики права в галузі прав людини на тему «Право на цілісність, недоторканність та благополуччя особи в міжнародному та національному праві: аспекти позитивних зобов'язань держави». У заході взяли участь суддя Верховного Суду України **Галина Канигіна** та начальник відділу міжнародного співробітництва **Ліна Губар**.

13

липня

«Імплементация норм міжнародного гуманітарного права та Римського статуту Міжнародного кримінального суду до національного законодавства України» — тема міжнародного круглого столу, проведеного в м. Києві за ініціатииви громадських організацій спільно з Верховною Радою України та Міністерством юстиції України. У заході взяв участь суддя Верховного Суду України **Микола Короткевич**.

У процесі роботи проаналізовано перешкоди в українському законодавстві, які не дають змоги притягнути до відповідальності осіб за скоєння міжнародних злочинів, обговорено можливості імплементції положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду та стандартів міжнародного гуманітарного права у Кримінальний кодекс України.

15

липня

На брифінгу у Верховному Суді України суддя-спікер від Судової палати у господарських справах **Анатолій Ємець** поінформував представників засобів масової інформації про результати розгляду справи № 3-774Гс16 за заявою ліквідатора ТОВ промислово-фінансової групи «Спарта» Самошоста І.І. про банкрутство. Анатолій Ємець наголосив на тому, що напередодні розгляду зазначеної справи Судовою палатою у господарських справах відбулася спроба прямого тиску на суд та впливу на суддю-доповідача у справі.

Участь у брифінгу взяли також суддя Верховного Суду України, голова Ради суддів України **Валентина Сімоненко** та суддя-спікер Верховного Суду України від Судової палати у кримінальних справах **Галина Канигіна**.

18

липня

В м. Одесі за участю заступника керівника апарату Верховного Суду України **Юрія Галаєвського** та помічника Голови Суду **Михайла Баженова** відбулася презентація результатів проекту «Електронний суд». Пілотний проект, спрямований на забезпечення прозорості та доступності правосуддя в Україні, було реалізовано у трьох судах Одещини за підтримки проекту Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Справедливе правосуддя» спільно з Державною судовою адміністрацією України та Радою суддів України, територіальним управлінням ДСА України в Одеській області, у співпраці з Регіональним центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги при Головному управлінні юстиції Міністерства юстиції України в Одеській області.

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОГО КРУГЛОГО СТОЛУ «ГАРАНТІЇ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ТА ЙОГО ЗАХИСТ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ»

Як ми повідомляли в попередньому номері журналу, міжнародний круглий стіл з обговорення проблем здійснення права власності і його захисту в особливих умовах відбувся 10 червня цього року у Верховному Суді України.

Пропонуємо до уваги читачів доповідь Голови Верховного Суду України і тези з виступів учасників цього заходу

Я.М. Романюк, Голова Верховного Суду України

Захист права власності в умовах окупації та проведення АТО: сучасні виклики для України

Шановні пані та панове, міжнародні експерти, колеги-судді, представники юридичної науки, гості!

Маю честь вступною доповіддю відкривати наш захід, присвячений обговоренню гарантій здійснення права власності та його захисту в особливих умовах, що характерні сучасним викликам для України.

На сьогодні регулювання відносин власності в нашій країні характеризується достатнім унормуванням, починаючи з рівня Конституції України, продовжуючи основним кодифікованим актом цивільного законодавства — Цивільним кодексом України, прийнятими на його основі законами та, закінчуючи підзаконними нормативно-правовими актами загальнодержавної, регіональної дії чи локального характеру.

Система законодавства в цьому питанні потужна, проте вітчизняні закони приймалися

в мирний час і для мирного життя суспільства. Україна із часу здобуття незалежності пережила економічні проблеми, часом дуже глибокі, однак не мала проблем, пов'язаних з агресією сусідніх держав, загрозами територіальній цілісності, сепаратизмом, тероризмом, втратою контролю над власною територією. Так само вітчизняні суди не мали досвіду практичного застосування законодавства з питань права власності з огляду на особливі умови — збройні конфлікти, окупацію, анексію, військову агресію, антитерористичну операцію, самопроголошення «республік», ведення так званої гібридної війни.

Проте на сьогодні Україна постала перед новими викликами й загрозами. З 20 лютого 2014 р. внаслідок збройної агресії Російської Федерації українська територія АР Крим та м. Севастополя тимчасово окуповані, з 2014 р. на Сході України триває антитерористична операція (АТО) з метою подолання терористичної загрози, протистояння сепаратизму та агресії сусідньої держави, Росії, задля збереження територіальної цілісності України.

Сотні тисяч громадян України стали вимушеними переселенцями, полишили власні домівки, втратили своє майно. Велика кількість суб'єктів господарювання АР Крим, промислових районів Луганщини та Донеччини припинили господарську діяльність, втратили активи у вигляді майна, а також налагоджені підприємницькі зв'язки. Такі події, негативно позначившись на відносинах у сфері власності, призведуть до появи великої кількості судових справ, ініційованих суб'єктами, які втратили свою власність у зоні проведення АТО, на лінії розмежування, внаслідок проведення АТО чи під час тимчасової окупації АР Крим. Процес уже розпочався, і неможливо спрогнозувати, наскільки масштабним він буде.

Законодавець з метою правового регулювання відносин у таких умовах, у тому числі й відносин власності, прийняв кілька спеціальних законодавчих актів, зокрема: Закон від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», Закон від 12 серпня 2014 р. № 1636-VII

«Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України». Після початку АТО на Сході України було також суттєво оновлено Закон від 20 березня 2003 р. № 638-IV «Про боротьбу з тероризмом».

Так, Україна вживає заходів щодо гарантування прав і свобод людини й громадянина, передбачених Конституцією та законами України, міжнародними договорами, суб'єктам, які проживають чи перебувають на тимчасово окупованій території та в зоні проведення АТО. Проте факт залишається: частина території нашої держави перебуває поза контролем української влади, і гарантувати право власності в таких умовах здебільшого вкрай складно.

Вітчизняна судова система не має досвіду практичного втілення в життя гарантій захисту права власності в подібних умовах. Тому в юристів-практиків, і в суддів також, прогнозовано виникає та виникатиме багато питань, адже спори, які виникатимуть із таких відносин, будуть різноманітними, з різними підставами, обставинами, вимогами, з різними за правовим статусом суб'єктами.

Важливість усіх питань безспірна. Однак найбільш глобальне питання, що постає в сучасних реаліях, стосується юрисдикції держави з огляду на відповідальність за численні випадки порушення права власності, які відбулися хоч і на території України, але внаслідок агресії Російської Федерації й загалом виходять за звичні рамки та специфіку окремих судових спорів щодо захисту права власності.

У пошуку відповіді на це питання слід звернутися до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція), Першого протоколу до Конвенції, які ратифіковані Україною і є частиною українського національного законодавства, й передусім — до практики Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ), через рішення якого відбувається тлумачення, розуміння норм Конвенції. Крім того, Україна не перша держава, яка переживає подібні виклики, й може використати досвід і практику інших держав, у тому числі і європейських, які вже мали проб-

леми, подібні до тих, що постали перед нашою державою.

Досвід протистояння збройній агресії та сепаратизму, діяльності в умовах утворення та функціонування так званих самопроголошених республік, не визнаних міжнародною спільнотою, мають багато інших держав, наприклад Хорватія, Сербія, Боснія і Герцеговина, Кіпр, Туреччина, а також і держави колишнього пострадянського простору — Грузія, Молдова, Азербайджан та Вірменія. Тому на сьогодні вже існує практика ЄСПЛ щодо цих держав, яку можна проаналізувати.

Так, згідно зі ст. 1 Конвенції Високі Договірні Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розд. I цієї Конвенції. Оскільки захист права на мирне володіння майном передбачено ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, це право так само гарантується Високими Договірними Сторонами.

Офіційні тексти цієї статті — як англійський, так і французький — сформульовано практично однаково, і вони оперують поняттям «юрисдикція» держави для визначення тієї держави, що має обов'язок гарантувати особі її права. З огляду на це сфера дії Конвенції в просторі — чи не найголовніше питання, адже воно безпосередньо впливає на визначення відповідального суб'єкта.

Основоположний висновок у ньому було закладено в 1975 р. Європейською комісією з прав людини в рішенні про прийнятність у справі «Кіпр проти Туреччини», в якій Комісія визнала, що можливість застосування Конвенції до екстериторіальних актів держав-учасниць не викликає сумнівів, а поняття «юрисдикція» не є еквівалентним і не обмежене державною територією відповідної Високої Договірної Сторони. Комісія зазначила, що «Високі Договірні Сторони зобов'язані забезпечити права та свободи всім особам, які перебувають під їх дійсною владою та відповідальністю, незалежно від того, здійснюють вони цю владу на власній території чи за кордоном».

У подальшому Європейська комісія з прав людини та ЄСПЛ, дотримуючись цього висновку, напрацьовували свою практику та

використовували кілька підходів до визначення того, які акти, здійснені державами-учасницями за кордоном, підпадають під поняття «юрисдикція», сформульоване в ст. 1 Конвенції.

Згідно з першим підходом юрисдикція трактується як здійснення «ефективного контролю» над територією або частиною території іншої держави. Наприклад, у справах «Луїзіду проти Туреччини», «Кіпр проти Туреччини» ЄСПЛ визнав наявність такого контролю Туреччини як держави-відповідача над територією Північного Кіпру. У справах «Ілашку та інші проти Молдови та Росії», «Катан та інші проти Молдови та Росії», «Мозер проти Молдови та Росії» було встановлено, що саме Росія, а не Молдова здійснює ефективний контроль над молдовською територією — регіоном Придністров'я.

Відповідно до другого підходу громадянин перебуває під юрисдикцією держави, якщо ця держава в особі власних представників здійснює над громадянином «владу і контроль». Наприклад, у справах «Стоке проти Німеччини», «Фреда проти Італії», «Рамірес Санчес проти Франції» було зроблено висновки про те, що уповноважені агенти держави не тільки самі залишаються під юрисдикцією держави, коли діють за кордоном, але й своїми діями «переміщують» будь-яку іншу особу під юрисдикцію цієї ж держави, оскільки вони здійснюють владу над цими особами.

Варто зауважити, що доктрина «ефективного контролю» застосовується не лише в практиці ЄСПЛ. Вона була використана також Міжнародним судом ООН у справі «Нікарагуа проти Сполучених Штатів Америки», у справі «Боснія і Герцеговина проти Сербії та Чорногорії».

Помітним є також рішення ЄСПЛ у справі «Банковіч та інші проти Бельгії, Чехії, Франції, Німеччини та інших». У ньому ЄСПЛ сформулював перелік типових ситуацій, які можуть розглядатись як екстериторіальне здійснення юрисдикції, й назвав такими: екстрадицію або вислання, дію судових рішень однієї держави на території іншої, здійснення ефективного контролю над територією іноземної держави, діяльність дипломатичних чи консульських служб за кордоном або дії, що відбуваються на

борту літаків і суден, які мають національну приналежність цієї держави.

Певний час зазначене рішення у справі Банковіч поставило під сумнів можливість тлумачення поняття «юрисдикція» як здійснення контролю над індивідами, а не над територією. Але згодом ЄСПЛ підтвердив попередній підхід, зокрема, в рішеннях у справах «Пад та інші проти Туреччини», «Аль-Скейні та інші проти Об'єднаного Королівства».

У рішенні в справі Аль-Скейні ЄСПЛ підкреслив: застосовуване згідно зі ст. 1 Конвенції поняття «юрисдикція» є передусім територіальним, однак, незважаючи на це, існує цілий ряд винятків. Зокрема, індивід може потрапити під контроль держави у зв'язку із застосуванням сили представниками цієї держави за кордоном.

Тобто з огляду на сталу практику ЄСПЛ можна зробити загальний висновок про те, що екстериторіальні акти держави підпадають під сферу дії Конвенції в просторі, якщо вони: а) здійснені стосовно індивідів, що перебувають на території, над якою держава здійснює ефективний контроль; б) здійснені стосовно індивідів, що опинилися під контролем держави-учасниці, незалежно від того, чи здійснює зазначена держава ефективний контроль над територією, де перебували ці особи, чи не здійснює.

У справі «Ісса та інші проти Туреччини» ЄСПЛ нагадав, що поняття «юрисдикція» відповідно до Конвенції не обмежується національною територією Договірних Сторін. У виняткових випадках дії держав-учасниць Конвенції за межами їх територій або дії, які спричинили вплив за межами їх територій, можуть розглядатися як здійснення ними своєї юрисдикції. Відповідальність, яка виникає в таких випадках, зумовлена тим, що ст. 1 Конвенції не може тлумачитися таким чином, щоб дозволити державі-учасниці вчиняти на території іншої держави порушення Конвенції, які вона не може вчиняти на власній території.

З огляду на цей висновок, поняття «ефективний контроль» держави й межі такого контролю ЄСПЛ також тлумачить досить широко. Наприклад, у справі «Кіпр проти Туреч-

чини» ЄСПЛ розглядав ситуацію, яка склалася в Північному Кіпрі з моменту проведення Туреччиною в цьому регіоні військових дій та поділу території Кіпру з утворенням так званої Турецької Республіки Північного Кіпру. У цій справі Туреччина стверджувала, що не несе відповідальності за дії так званої Республіки, адже остання була політично незалежною від Туреччини.

Проте ЄСПЛ не погодився з доводами відповідача та зробив висновок, що відповідальність Туреччини згідно з Конвенцією не може обмежуватися діями її військовослужбовців та посадових осіб у Північному Кіпрі, а поширюється також на дії місцевої влади так званої Турецької Республіки Північного Кіпру, оскільки остання існує за рахунок військової та іншої підтримки Туреччини. Такі самі висновки про відповідальність Туреччини за дії місцевої влади ЄСПЛ зробив також в рішенні у справі «Андреас Манітарас та інші проти Туреччини».

У рішенні у справі «Луїзиду проти Туреччини» ЄСПЛ зазначив, що відповідальність держави може виникати у разі, якщо вона здійснює ефективний контроль над регіоном іншої держави в результаті військової операції — як законної, так і незаконної. А в справі «Ілашку та інші проти Молдови та Росії» ЄСПЛ ще більше заглибився у зміст поняття «ефективний контроль» держави над територією іншої держави та відійшов від вузьких рамок здійснення військової операції.

Так, у рішенні в указаній справі ЄСПЛ зазначив, що презумпція територіальної правомочності держави хоч і не скасовується загалом, але може бути обмежена у виняткових випадках, а особливо в тих, коли державі не дають можливості застосовувати свою владу на частині своєї ж території. Це може статися в результаті військової окупації збройними силами іншої держави, які реально контролюють зайняту територію, в результаті військових дій або заколоту, а також дій іноземної держави, яка підтримує створення сепаратистської держави на території, про яку йдеться.

Враховуючи зазначене, ЄСПЛ установив, що Придністровський регіон Молдови в певний період, коли були порушені права заявників,

залишався під ефективним управлінням чи, принаймні, під вирішальним впливом Росії. У будь-якому разі цей регіон існував за рахунок військової, економічної, фінансової та політичної підтримки Росії.

Тому ЄСПЛ визнав, що саме Росія, а не Молдова здійснює ефективний контроль над молдовською територією — регіоном Придністров'я; мала місце тривала та безперервна відповідальність Росії за долю заявників, і Росія повинна нести відповідальність за порушення їх прав у певний період часу.

Ті самі висновки ЄСПЛ неодноразово підтверджував і в інших справах проти Молдови та Росії. Зокрема, у рішенні в справі «Іванточ та інші проти Молдови та Росії» наголосив, що навіть після прийняття ним рішення в справі Ілашку Росія продовжувала підтримувати тісні стосунки з Придністровською Молдовською Республікою, надаючи політичну, фінансову та економічну підтримку сепаратистському режиму.

Можна згадати також рішення в справі «Чірагов та інші проти Вірменії», яке стосується юрисдикції Вірменії в Нагірному Карабасі та прилеглих окупованих територіях. У цій справі, попри заперечення Вірменії, ЄСПЛ визнав її військову присутність у відповідних районах та визнав здійснення Вірменією ефективного контролю над цими територіями.

ЄСПЛ спирався, зокрема, на те, що сили оборони, які склалися з мешканців Нагірного Карабаху, не могли зайняти цей район та прилеглі території без зовнішньої підтримки. ЄСПЛ також взяв до уваги інші докази та визнав, що Вірменія своєю військовою присутністю й наданням військової техніки була значною мірою залучена до Нагірно-Карабаського конфлікту із самого початку. І, крім того, Нагірно-Карабаська Республіка та її адміністрація могли існувати тільки завдяки військовій, політичній, фінансовій та іншій підтримці Вірменії, що робить останню відповідальною.

Цікавою з точки зору визначення поняття юрисдикції держави є справа «Андреу проти Туреччини». Заявниця була поранена турецькими військовослужбовцями, коли перебувала поза межами нейтральної буферної зони ООН на Кіпрі, поблизу контрольно-пропускного

пункту, і не брала участі в конфлікті, який виник у цій зоні.

У рішенні щодо прийнятності ЄСПЛ зазначив: хоча пані Андреу була поранена на території, над якою Туреччина не здійснювала жодного контролю, усе ж її слід розглядати як особу, що потрапила під юрисдикцію Туреччини, оскільки турецькі військові відкрили вогонь по натовпі з близької відстані, що й стало прямою та безпосередньою причиною поранення заявниці.

Отже, практика ЄСПЛ стосовно екстериторіальної юрисдикції держави свідчить про те, що висновок про ефективний контроль держави над чужою територією залежить від факту військового втручання, як законного, так і незаконного, а також і від інших показників, у тому числі економічних та політичних. Крім того, держава може бути відповідальною за порушення прав людини, якщо вона через свої органи або представників впливає на територію іншої держави, у тому числі й на суб'єктів на цій території, здійснюючи ефективний контроль над певними виконавцями.

Для України така практика має неабияке значення, адже дає надію на можливість висунення обґрунтованих претензій до Російської Федерації з приводу покладення на цю державу як окупанта й агресора відповідальності за порушення права власності в АР Крим та окремих районах Луганської і Донецької областей. Видається, що без застосування практики міжнародних судових установ, зокрема ЄСПЛ, відновити справедливість і притягнути до відповідальності державу-окупанта та агресора буде неможливо, адже Росія продовжує заперечувати факт окупації АР Крим, свою присутність на Сході України та підтримку сепаратистів.

Довести протилежне з метою беззаперечного визнання Російської Федерації суб'єктом відповідальності дуже складно, однак не можна стверджувати, що неможливо: наявні ознаки, які свідчать, що на Сході України так звані ДНР і ЛНР — нежиттєздатні як самостійні суб'єкти та не можуть існувати без зовнішньої військової, політичної та фінансової підтримки.

Однак слід пам'ятати, що при розгляді подібних справ ЄСПЛ не звільняє державу від відповідальності лише тому, що вона, держава,

не контролює свою територію. Навпаки, ЄСПЛ виходить із того, що обмеження презумпції територіальної правомочності держави — це виняток, а не правило.

Як зазначив ЄСПЛ у рішенні в справі Ілашку, обов'язки, які Договірна Сторона бере на себе згідно зі ст. 1 Конвенції, включають у себе обов'язок держави вживати всіх можливих засобів для забезпечення прав і свобод людини на власній території. Цей обов'язок залишається в силі навіть тоді, коли застосування державою своєї влади обмежено на частині її території, й передусім держава зобов'язана вживати всіх відповідних, можливих і доступних засобів для забезпечення прав і свобод людини на всій її території. Наприклад, у тій же справі Ілашку ЄСПЛ поклав відповідальність не тільки на Російську Федерацію, але й на Молдову — за порушення прав заявників, які сталися в той період, коли Молдова хоч і не контролювала власну територію, однак і не виконувала в необхідному обсязі своїх позитивних зобов'язань щодо захисту прав заявників.

Дещо унікальне питання про юрисдикцію держав виникло у справі «Саргсян проти Азербайджану» і стосувалося юрисдикції держави стосовно села, розташованого на території Азербайджану, але поблизу Нагірного Карабаху, в спірному районі на півночі, з азербайджанського боку річки, якою проходить кордон із Нагірним Карабахом. Заявник Саргсян залишив своє житло та майно в цьому селі в 1992 р., з того часу не мав доступу до власного майна, у зв'язку з чим посилався на порушення його права згідно зі ст. 1 Першого протоколу до Конвенції.

Вирішуючи зазначену справу, ЄСПЛ погодився з тим, що Азербайджан хоч і має праву юрисдикцію стосовно території села, де жив пан Саргсян, але стикається з практичними проблемами стосовно доступу до цієї території та управління нею. ЄСПЛ визнав, що такі труднощі для Азербайджану справді існували: спірна територія залишалася в зоні бойових дій, була замінована, на ній спостерігалися часті порушення режиму припинення вогню, а тому надання заявнику доступу до цієї території було неможливим. І все ж ЄСПЛ дійшов висновку, що попри наявність об'єктивних

труднощів для здійснення управління спірною територією Азербайджан був зобов'язаний вжити інших, альтернативних заходів для захисту права власності заявника.

У справі Саргсяна, як і в справі «Чірагов та інші проти Вірменії», Велика Палата ЄСПЛ застосувала аналогічний підхід до скарг за ст. 1 Першого протоколу до Конвенції щодо підстав для позбавлення заявників доступу до їх власності. ЄСПЛ підкреслив, що сам факт участі в поточних мирних переговорах не звільняє державу-відповідача від необхідності вжити інших заходів, особливо з урахуванням того, що переговори ведуться вже тривалий час.

Рекомендації стосовно необхідних заходів можна знайти в так званих принципах Пінейру ООН (Принципи з питань реституції житла та майна біженців і переміщених осіб) та в Резолюції № 1708 (2010) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Вирішення питань, які стосуються майна біженців та переміщених осіб». Важливий крок — це створення механізму подання майнових претензій із полегшеним доступом, аби особи, що потрапили в аналогічну ситуацію, мали змогу поновити майнові права й одержати компенсацію.

ЄСПЛ зазначив, що кожна з держав-відповідачів (і Азербайджан, і Вірменія) мала справу з великою кількістю біженців і внутрішньо переміщених осіб. Однак цей фактор хоч і важливий, проте не звільняє державу-відповідача від обов'язків стосовно інших груп осіб. ЄСПЛ резюмував, що відсутність у заявників доступу до майна в поєднанні з тим, що держави-відповідачі не вжили заходів для поновлення права власності заявників чи виплати компенсації, становило порушення ст. 1 Першого протоколу до Конвенції.

У справі Саргсяна ЄСПЛ зауважив, що вона певним чином схожа на справу «Ассанідзе проти Грузії», яка стосувалася юрисдикції Грузії в Аджарській Автономній Республіці й у якій ЄСПЛ застосував презумпцію компетенції, тобто презумпцію юрисдикції стосовно території держави.

Крім того, ЄСПЛ, проаналізувавши свою попередню практику в справах, що стосувалися Північного Кіпру, південного сходу Туреччини та Чечні, а також зазначені принципи Пінейру

ООН, також дійшов певних висновків щодо доказів, які мають надати заявники для доведення своєї ідентичності, місця проживання та права власності на майно, якщо вони є примусово переселеними, а їхнє майно втрачене в результаті військового конфлікту. ЄСПЛ узяв до уваги обставини, у яких заявники були змушені покинути свої домівки, та визнав достатніми доказами для підтвердження права власності на майно «технічні паспорти», а також пояснення самих заявників, підтвержені іншими свідками.

З огляду на зазначене, наявність підстав і навіть беззаперечних доказів для застосування принципу екстериторіальної юрисдикції держав-учасниць Конвенції та покладення відповідальності за ті чи інші порушення права власності на Росію, не звільняє й Україну від обов'язку вживати інших, аніж надання громадянам доступу до майна на неконтрольованих територіях, альтернативних заходів для захисту права власності. Україна повинна взяти до уваги наведені висновки та впровадити в систему захисту права власності нові механізми, які давали б змогу всім потерпілим, що опинилися в схожому правовому становищі, скористатися доступною та спрощеною процедурою поновлення права власності або одержання адекватної компенсації за втрачене майно.

Справді, Україна потерпає від агресії з боку сусідньої держави, об'єктивно не контролює частину своєї території, має справу з величезною кількістю внутрішньо переміщених осіб. Однак зазначені факти, як і процес мирних

перемовин, який триває, не виправдає нашу державу в майбутньому, якщо вона не виконає свої позитивні зобов'язання і не зробить усе можливе не тільки для поновлення контролю над своєю територією, але й для забезпечення прав і свобод своїх громадян, які постраждали. Практика ЄСПЛ свідчить про те, що спектр позитивних зобов'язань держави надзвичайно широкий, вони стосуються обов'язку вживати дипломатичних, економічних, судових та інших заходів, які держава мала можливість вжити і які відповідали міжнародному праву. Як зазначив ЄСПЛ у рішеннях у справах Ілашку та Катан, за ст. 1 Конвенції держава має обов'язок використати всі доступні їй юридичні та дипломатичні засоби з тим, щоб продовжувати гарантувати здійснення прав і свобод, визначених Конвенцією, усіма особами, які проживають на неконтрольованій цією державою території.

Проблема адекватної правової оцінки подій, що відбулися та відбуваються в АР Крим і на Сході України, безумовно, повинна знайти вирішення на національному рівні настільки, наскільки це дозволяє вітчизняне законодавство. Для ефективного захисту прав потерпілих осіб Україна повинна виконувати свої позитивні зобов'язання як держава, а вітчизняні юристи мають узяти на озброєння практику ЄСПЛ й уже зараз готувати доказову базу для судового захисту прав потерпілих, звертаючи увагу на будь-який показник, що може бути використаний у майбутньому.

Тези з виступів учасників міжнародного круглого столу

*Ганна Юрківська,
суддя Європейського суду
з прав людини від України*

Сьогодні ми багато говоримо про постконфліктне правосуддя. Воно має бути зосереджене на реституції. Реституція надзвичайно складна або й неможлива, коли держава де-факто розділена, як, скажімо, Кіпр або Азербайджан. Це дуже делікатне питання, якщо постконфліктний мир

крихкий, як у країнах колишньої Югославії, Хорватії чи Боснії.

Звичайно, Європейський суд з прав людини (далі — ЄСПЛ) був створений не для того, щоб мати справу з наслідками масових грубих порушень прав людини, хоча в нього і є такий досвід. В одному з рішень ЄСПЛ зазначив, що йому довелося зіткнутися зі справами, «обтяженими» історичними, політичними та фактичними труднощами, що впливають із проблеми, яка мала бути вирішена сторонами. Відповідальні за це політики. Але навіть коли мирні договори укладають-

ся з умовами про компенсацію майна, вони не виконуються.

ЄСПЛ мав справу з наслідками Другої світової війни з погляду постконфліктної реституції майна у справі «Броньовський проти Польщі» і прийняв у ній перше «пілотне» рішення. Коли йшлося про факти, то ЄСПЛ роз'яснив особливості угоди, яка була укладена у вересні 1944 р. між Польським комітетом національного визволення і колишніми радянськими соціалістичними республіками — Українською, Білоруською та Литовською, після чого 1 млн 240 осіб були репатрійовані до Польщі. Польська держава взяла на себе зобов'язання компенсувати їм за ту власність, яку вони залишили в Радянському Союзі. І, звичайно, ЄСПЛ не міг коментувати питання, чи виконала Польща зобов'язання перед переміщеними особами відповідно до угоди.

У «дзеркальній» справі «Пашковський проти України та Польщі» йдеться про те, що заявник був переселений за цією самою угодою з Польщі до Української радянської соціалістичної республіки. Після того, як було прийняте рішення у справі Броньовського, він поскаржився, що так само переселений і має право на компенсацію за залишене майно. ЄСПЛ зазначив, що Польща не створила зобов'язань щодо компенсації особам, переселеним в Україну, відповідно до угоди чи іншого законодавчого акта, а що стосується України, хоча заява в цій частині була визнана неприйнятною через невичерпання національних засобів захисту, очевидно, що, на відміну від Польщі, в Україні на момент ратифікації нею ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) не існувало законодавства, яке б надало заявникові легітимні очікування отримання компенсації за залишене майно.

ЄСПЛ мав справу з постконфліктною ситуацією переміщених осіб і в турецько-кіпрському конфлікті. У період із 1996 по 2010 р. він розглянув низку справ. Зокрема, провідною є справа «Луїзиду проти Туреччини», в якій законодавство невизнаного суб'єкта — Турецької Республіки Північного Кіпру — де-факто позбавило заявницю її власності (із 1974 р. вона втратила можливість нею користуватися).

ЄСПЛ встановив, що заявниця, незважаючи на те законодавство, яке було прийняте, все одно залишається законною власницею майна, і турецький уряд не зміг пояснити, яким чином необхідність переселення турецьких кіпріотів після турецького вторгнення у 1974 р. може виправдати повне заперечення прав власності заявниці без компенсації. У цій справі ЄСПЛ вперше наголосив, що якщо немає можливості повернути заявниці майно, то уряд зобов'язаний надати компенсацію. У міждержавній справі «Кіпр проти Туреччини» він доповнив свою аргументацію і поширив вироблений підхід на всіх греків-кіпріотів, які постраждали внаслідок конфлікту.

Є також «дзеркальні» заяви, подані проти Кіпру турками-кіпріотами, які були змушені залишити своє майно на грецькій частині Кіпру. Перша така справа — «Софі проти Кіпру» — закінчилася дружнім врегулюванням. Уряд Кіпру сплатив адекватну компенсацію за майно, заявив і впровадив механізм ефективного засобу для турків-кіпріотів, які вимагали повернення свого майна, що залишилося на грецькій частині острова.

У справах, пов'язаних із Нагірно-Карабаським конфліктом, ЄСПЛ послався на принципи Пінейро, щоб виправдати дуже гнучкий підхід до доказів, які надали заявники для підтвердження свого права власності на майно й будинки, які вони втратили в ситуації збройного конфлікту, а по-друге, щоб згадати керівну роль цих принципів, коли мова йде про заходи, які уряд-відповідач може і повинен вживати з метою захисту майнових прав біженців і вимушених переселенців. В рішеннях у цих справах ЄСПЛ зазначив, що в очікуванні всеосяжної мирної угоди (вже понад 20 років) цілком слушним видається створити механізм розгляду претензій щодо права власності, який дасть змогу заявникам та іншим особам в їх становищі відновити права власності й отримати компенсацію за упущену вигоду.

Так само у справі «Саргсян проти Азербайджану», незважаючи на те, що це була перша справа, в якій ЄСПЛ мав прийняти рішення по суті проти держави, що втратила контроль над частиною своєї території, і спірне майно перебувало на лінії фронту, ЄСПЛ погодився з тим,

що відмова цивільним особам до доступу до цієї території викликана необхідністю захисту їх життя. В такій ситуації було б не реально очікувати від уряду Азербайджану забезпечити доступ до майна, але на Азербайджан покладалося зобов'язання компенсувати або прийняти альтернативні заходи з метою забезпечення права власності.

Принципи Пінейро критикують за те, що вони занадто спрощені для складних питань щодо реституції майна у постконфліктних ситуаціях. Вирішення розглянутих ЄСПЛ справ дуже контекстне, «прив'язане» до конкретних обставин кожної з них. Розглядати реституцію як ключове правило і як компенсацію, яка правомірна тільки за умови, що реституція абсолютно неможлива, — це не завжди справедливе рішення, особливо коли йдеться про затяжні конфліктні ситуації, в яких потрібні підходи, що враховують різні нюанси. Однак ці принципи мають бути орієнтиром для подальших розробок, щоб досягти мудрої збалансованої політики реституції.

*Павло Пушкар,
старший юрист
Секретаріату
Європейського суду
з прав людини*

Проблема внутрішнього переміщення осіб в Україні не нова. Вже є досвід внутрішнього переміщення осіб, що постраждали внаслідок ЧАЕС, документування внутрішньо переміщених осіб (далі — ВПО) та визначення їх статусу. Проте ні цей досвід, ні практика ЄСПЛ, ні норми міжнародного права (включаючи норми «м'якого права») не дають повних відповідей на питання, пов'язані із захистом прав ВПО у нинішній ситуації в Україні.

Практика ЄСПЛ щодо питань захисту прав зазначених осіб ґрунтується на нормах «м'якого права», нормах-рекомендаціях. Ці норми через практику ЄСПЛ трансформуються в норми права зобов'язального характеру в контексті самої Конвенції (зокрема ст. 46) та ефекту дії Конвенції в національному праві.

Статус ВПО умовно прирівнюється до статусу біженців у міжнародному гуманітарному праві. Єдина різниця, на якій наголошують науковці в галузі гуманітарного права, — те, що ВПО — це умовно біженці, які не перетнули кордонів своєї держави. Цей підхід є і в праві ЄСПЛ. По-друге, права ВПО захищаються як нормами міжнародного права прав людини, так і нормами гуманітарного права. Це зумовлює складність правозастосування та юридичну складеність застосування цих норм, а також стосується ієрархічності застосованих норм.

Права ВПО — це права людини, тому виникає запитання, наскільки надання формального статусу такої особи звужує або забезпечує захист її права.

Почнемо з норм «м'якого права», або з норм-рекомендацій міжнародних організацій стосовно прав ВПО. Основними документами є керівні принципи ООН щодо ВПО (1998 р.), принципи Пінейро (Принципи щодо реституції житла та майна для біженців і переміщених осіб), доповіді та рекомендації 2009 р. Парламентської асамблеї Ради Європи (ПАРЄ), зокрема рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ВПО (2006 р.).

У праві Європейського Союзу (ЄС) загальний підхід до національного регулювання питань стосовно ВПО запропонований у відповідному плані Служби зовнішніх дій ЄС, в якому зазначається, що права ВПО ототожнюються з правами біженців у міжнародному гуманітарному праві і що дії держави мають бути спрямовані не на створення залежної від держави соціально незахищеної групи, а на допомогу таким особам, що дасть можливість їх самозабезпечення.

При застосуванні реституції майна ЄСПЛ посилається на принципи Пінейро і ґрунтується на них. У контексті України питання реституції майна аналізувалося при розгляді справ щодо реабілітації жертв політичних репресій.

Норми зобов'язального права застосовуються в тих самих межах, які окреслені загальним підходом, — права ВПО є правами людини, і до цієї категорії осіб застосовуються такі ж норми міжнародного права, як і до осіб інших категорій.

Щодо загального підходу ЄСПЛ до розгляду справ, пов'язаних з ВПО, можна говорити про існування певних меж розумного відступу від зобов'язань за Конвенцією стосовно держави. За наявності вразливої групи осіб, вирішення питання співмірності, втручання у право власності або право на приватність перевага буде надаватися правам ВПО. Практика ЄСПЛ свідчить про наявність позитивних зобов'язань щодо захисту права власності і передбачає системний підхід, який зобов'язує державу створити законодавство, що регулює реальний процесуальний захист прав ВПО, судовий захист. Отже, у практиці ЄСПЛ йдеться про те, що ВПО — це особливо вразлива група осіб, які потребують від держави додаткового захисту.

Деякі експерти зазначають, що чинне законодавство, яке було прийнято стосовно прав ВПО, є формою законодавчого популізму, оскільки декларує захист прав ВПО, але не створює реального механізму реалізації цих прав та їх забезпечення.

*Людмила Охрімчук,
суддя Верховного Суду
України*

Актуальним є питання захисту трудових прав працівників, які працюють на підприємствах в зоні проведення антитерористичної операції (далі — АТО). Зокрема, права працівників на отримання середнього заробітку за час затримки розрахунку в день звільнення. У спорах за позовами таких осіб Верховний Суд України зробив відповідний правовий висновок щодо застосування ст. 117 КЗпП України.

Зокрема, згідно із ч. 1 ст. 116 КЗпП України при звільненні працівника виплата всіх сум, що належать йому від підприємства, установи, організації, провадиться в день звільнення.

Відповідно до ч. 1 ст. 117 КЗпП України в разі невиконання з вини власника або уповноваженого ним органу належних звільненому працівникові сум у строки, зазначені в ст. 116 цього Кодексу, при відсутності спору про їх розмір підприємство, установа, організація

повинні виплатити працівникові його середній заробіток за весь час затримки по день фактичного розрахунку.

Згідно зі ст. 4 КЗпП України законодавство про працю складається з цього Кодексу та інших актів законодавства України, прийнятих відповідно до нього.

Відповідно до ч. 1 ст. 9 ЦК України положення цього Кодексу застосовуються до врегулювання, зокрема, трудових відносин, якщо вони не врегульовані іншими актами законодавства.

Оскільки трудовим законодавством відносно з приводу відшкодування майнової та моральної шкоди не врегульовані, на такі відносини можуть поширюватися положення цивільного законодавства.

Враховуючи позовні вимоги у цій справі, зокрема щодо виплати компенсації у зв'язку з несвоєчасною виплатою належних працівникові сум, тобто свого роду відшкодування завданої майнової шкоди, а також відшкодування моральної шкоди, що регулюються гл. 82 ЦК України, застосуванню підлягають положення цивільного законодавства.

Статтю 617 ЦК України передбачено, що особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили.

У п. 1 ч. 1 ст. 263 ЦК України наведено ознаки непереборної сили як надзвичайної або невідвортної за даних умов події. Отже, непереборною силою є надзвичайна або невідвортна зовнішня подія, що повністю звільняє від відповідальності особу, яка порушила зобов'язання, за умови, що остання не могла її передбачити або передбачила, але не могла її відвернути, і ця подія завдала збитків.

Відповідно до ст. 14¹ Закону України від 2 грудня 1997 р. № 671/97-ВР «Про торгово-промислові палати в Україні» Торгово-промислова палата України (далі — ТПП) та уповноважені нею регіональні ТПП засвідчують форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) та видають сертифікат про такі обставини протягом семи днів з дня звернення суб'єкта

господарської діяльності за собівартістю. Сертифікат про форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) для суб'єктів малого підприємництва видається безкоштовно.

Форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами, а саме: загроза війни, збройний конфлікт або серйозна погроза такого конфлікту, включаючи але не обмежуючись ворожими атаками, блокадами, військовим ембарго, дії іноземного ворога, загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна, дії суспільного ворога, збурення, акти тероризму, диверсії, піратства, безлади тощо.

Висновком ТПП від 28 серпня 2014 р. № 2644/05-4 засвідчено настання обставин непереборної сили (наявність воєнного конфлікту на території Донецької області та здійснення у зв'язку з цим АТО) з 2 липня 2014 р. для ОКП «Донецьктеплокомуненерго» при здійсненні господарської діяльності на території Донецької області та дотриманні законодавчих актів України, які стосуються справляння і сплати податків та обов'язкових платежів.

Отже, настання обставин непереборної сили, що встановлені цим висновком, свідчить про відсутність вини підприємства у затримці виплат позивачеві належних при звільненні сум у строки, визначені в ст. 116 КЗпП України.

Іван Шицький,
суддя Верховного Суду
України

Верховний Суд України має досвід щодо звільнення від виконання зобов'язання на підставі форс-мажору. В його судовій практиці визначено, що спільним як для обставин непереборної сили, так і форс-мажорних обставин є їх причин-

но-наслідковий характер, а також той факт, що такі обставини перебувають поза контролем учасників правовідносин (лист Вищого господарського суду України від 9 вересня 2001 р. № 01-2.2/279).

Про невиконання договірних зобов'язань у зв'язку із форс-мажором йдеться в постанові Верховного Суду України від 10 червня 2015 р. у справі № 904/6463/14 про перегляд Верховним Судом України постанови суду касаційної інстанції. Верховний Суд України відмовив у задоволенні заяви компанії, розташованої на території АР Крим. Позов компанії до банку в особі його Дніпропетровської філії про звільнення від відповідальності за невиконання договірних зобов'язань за кредитним договором у зв'язку з окупацією АР Крим обґрунтовано тим, що територія АР Крим окупована Російською Федерацією, що є форс-мажором, і позивач не може здійснювати господарську діяльність, а тому позбавлений можливості повернути гроші за кредитним договором.

Колегія суддів Верховного Суду України зробила такий висновок: «Отже, окупація території АР Крим Російською Федерацією та пов'язана з цим неможливість позивачеві здійснювати господарську діяльність не мають ознак надзвичайності чи невідворотності для виконання обов'язку за кредитним договором, не перебувають у причинному зв'язку із неповерненням грошей за кредитним договором...».

Зокрема, щодо критеріїв форс-мажору Колегія суддів Верховного Суду України зазначила: «у пункті 1 частини 1 статті 263 ЦК України наведено ознаки непереборної сили та визначено, що непереборна сила — це надзвичайна або невідворотна за даних умов подія. Отже, непереборною силою є надзвичайна і невідворотна зовнішня подія».

Аналізуючи законодавство та правозастосовну практику щодо доказування форс-мажору, можна зробити такі висновки:

- у випадку форс-мажору відповідальність особи не усувається, а тому особа не звільняється від виконання договірних зобов'язань;
- факт неможливості виконання договірних зобов'язань внаслідок форс-мажорних обставин (у тому числі у зв'язку із проведенням

АТО) необхідно доказувати у кожному конкретному випадку;

– для визнання АТО форс-мажором необхідно, щоб вона відповідала декільком умовам, вказаним вище;

– кожен випадок форс-мажорних обставин, внаслідок яких унеможливується виконання договірних зобов'язань, є індивідуальним, а тому необхідно подавати докази, які б підтверджували факт настання форс-мажорних обставин у конкретному місці і в конкретний час;

– висновок ТПП розглядається судом як достатній і допустимий доказ у суді, при цьому необхідно враховувати й інші аспекти (своєчасне попередження іншої сторони про виникнення форс-мажорних обставин, умови договору на випадок виникнення форс-мажору та ін.), які повинні братися до уваги в кожному конкретному випадку.

*Людмила Соломаха,
суддя Апеляційного суду
Донецької області*

Основною процесуальною проблемою, з якою майже щоденно стикаються суди як першої, так і апеляційної інстанцій у районі проведення АТО, є дотримання вимог ЦПК України в частині повідомлення учасників процесу про розгляд справи.

Відповідно до ч. 1 ст. 74 ЦПК України судові виклики здійснюються судовими повістками про виклик. Тепер виконати цю норму закону щодо осіб, які проживають або перебувають на території, яка не контролюється органами державної влади, неможливо.

Українське державне підприємство поштового зв'язку (УДППЗ) «Укрпошта» у зв'язку із загостренням суспільно-політичної ситуації на території Донецької та Луганської областей ті проведенням бойових дій в районі АТО, ще з 22 липня 2014 р. призупинило приймання для пересилання поштових відправлень на адресу населених пунктів на території, яка не контролюється органами державної влади України, а

також на адресу населених пунктів, які розташовані на лінії зіткнення.

На численні запити судів Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ рекомендував у зв'язку із зупиненням УДППЗ «Укрпошта» приймання до пересилання поштових відправлень, адресованих одержувачам, які проживають (перебувають) у районі проведення АТО, до законодавчого вирішення питання щодо порядку здійснення судами повідомлень і викликів у суд таких осіб повідомлення учасників процесу про розгляд справи здійснювати з урахуванням ч. 9 ст. 74 ЦПК України. Згідно із цією нормою відповідач, зареєстроване місце проживання (перебування), місцезнаходження чи місце роботи якого не відоме, викликається в суд через оголошення у пресі. З опублікуванням оголошення про виклик відповідач вважається повідомленим про час і місце розгляду справи. Проте повідомлення учасників процесу про розгляд справи у такий спосіб також викликає певні труднощі.

Другою процесуальною проблемою є допустимість письмових доказів, які видані підприємствами, установами, організаціями, що продовжують свою діяльність на території, яка не контролюється органами державної влади.

Суди Донецької області при вирішенні цієї проблеми пішли таким шляхом. Відповідно до ст. 17 Закону України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» практика ЄСПЛ має застосовуватися при розгляді справ як джерело права.

Так, під час розгляду справ проти Туреччини (зокрема, «Луїзіду проти Туреччини», «Кіпр проти Туреччини»), проти Молдови та Росії (зокрема, «Мозер проти Республіки Молдови та Росії», «Ілашку та інші проти Молдови та Росії»), ґрунтуючись на Консультативному висновку Міжнародного суду (ООН) у справі Намібії (*Namibia case*), ЄСПЛ наголосив, що першочерговим завданням щодо прав, передбачених Конвенцією, завжди має бути їх ефективна захищеність на території всіх Договірних Сторін, навіть якщо частина цієї території перебуває під ефективним контролем іншої Договірної Сторони.

Такий висновок ЄСПЛ слід розуміти в контексті сформульованого у згаданому Консультативному висновку Міжнародного суду (ООН) у справі Намібії «намібійського винятку», який є винятком із загального принципу щодо недійсності актів, у тому числі нормативних, які видані владою не визнаного на міжнародному рівні державного утворення. Зазначений виняток полягає в тому, що не можуть визнаватися недійсними всі документи, видані на окупованій території, оскільки це може зашкодити правам мешканців такої території.

Застосовуючи «намібійський виняток» у справі «Кіпр проти Туреччини», ЄСПЛ, зокрема, зазначив, що виходячи з інтересів мешканців, які проживають на окупованій території, треті держави та міжнародні організації, особливо суди, не можуть просто ігнорувати дії фактично існуючих на такій території органів влади. Протилежний висновок означав би цілковите нехтування всіма правами мешканців цієї території при будь-якому обговоренні їх у міжнародному контексті, а це становило б позбавлення їх найменшальних прав, що їм належать.

Враховуючи зазначене, суди Донецької області дійшли висновку, що документи, видані органами та установами, розташованими на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України, як виняток можуть братись до уваги судом та оцінюватись разом із іншими доказами в їх сукупності та взаємозв'язку, зокрема, якщо це пов'язано із захистом прав і свобод громадян України. Проте це питання потребує законодавчого вирішення в спеціальному законі, який регулює правовий режим окупованих територій.

Третьою процесуальною проблемою є розгляд справ, у яких відповідачами мають виступати відповідні територіальні громади (жители, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр) територій, які не контролюються органами державної влади.

Проте на територіях, які не контролюються органами державної влади України, раніше обрані сільські, селищні, міські голови своїх повноважень не здійснюють. Тобто фактично відповідач, до якого заявлений позов, відсутній.

Процесуальні норми щодо представництва територіальних громад, які діють в районах з особливими умовами, зокрема в районах проведення АТО, потребують законодавчого врегулювання.

Віталій Купрій,
заступник голови
Комітету Верховної Ради
України з питань
законодавчого забезпе-
чення правоохоронної
діяльності

Окупація та анексія Криму спричинили тотальні порушення у сфері права власності — як приватної, так і державної. Російська Федерація націоналізувала понад 400 українських державних підприємств і 18 газових родовищ, а також більш ніж 300 приватних підприємств.

Указом Президента України від 26 серпня 2015 р. № 514/2015 було введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони «Про стан реалізації заходів щодо захисту майнових прав та інтересів держави України у зв'язку із тимчасовою окупацією частини території України». Кабінету Міністрів України та профільним міністерствам було доручено вжити невідкладних заходів щодо активізації роботи з відшкодування втрат, завданих тимчасовою окупацією частини території України. Проте реального результату державні органи влади в цьому напрямі ще не досягли.

Відомо, що Україна подала до ЄСПЛ чотири міждержавні позови відповідно до ст. 33 «Міждержавні справи» Конвенції. Зараз у ЄСПЛ відкрито провадження у трьох справах «Україна проти Росії».

Корисним досвідом для України є діяльність Комісії з компенсації ООН. Після незаконного

військового вторгнення Іраку до Кувейту в 1990 р. під егідою Ради безпеки ООН було створено цей орган для розгляду претензій Кувейту до Іраку й відшкодування завданих збитків. Комісія отримала понад 2,5 млн позовів від звичайних громадян, компаній та органів влади Кувейту і задовольнила з них близько 57% заяв. Загальна сума репарацій сягнула 50 млрд доларів США. Ірак був зобов'язаний виплачувати їх із доходів від експорту нафти.

Підсумовуючи, слід зазначити, що також існують шляхи не юридичного, а політичного вирішення питання повернення майна, які можуть бути не менш ефективними.

Михайло Непрян,
перший віце-президент,
генеральний секретар
Торгово-промислової
палати України

На жаль, до 2014 р. сама ситуація з форс-мажором і юридичним терміном, його вживанням, тлумаченням не мала такого масового характеру, це був до певної міри теоретичний постулат. Згідно зі статистикою ТПП (до 2014 р.) було видано 200—300 сертифікатів про засвідчення форс-мажорних обставин, що здебільшого стосувалися погодних умов (повені, засухи) або невиконання міжнародних угод. Коли в 2014 р. в ТПП почали активно займатися цією проблематикою, виявилось, що в більшості угод згадка про форс-мажорні обставини мала декларативний характер або її взагалі не було.

Відповідно до Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні», ТПП є недержавною неприбутковою самоврядною організацією і не є суб'єктом владних повноважень. Цей Закон не розглядає засвідчення форс-мажорних обставин як делеговану державою функцію. Ймовірніше це формалізація певних міжнародних правил та норм, коли в усьому світі ситуації з форс-мажорними обставинами та обставинами непереборної сили засвідчують ТПП протягом останніх 200 років.

Закон відносить до компетенції ТПП видачу сертифікатів. По суті це компетентне рішення та один із видів послуг, які ТПП надає суб'єктам господарювання.

Процедура засвідчення форс-мажорних обставин передбачена для платників податків, яким проведення АТО в Донецькій та Луганській областях перешкоджає веденню господарської, адміністративно-фінансової діяльності, в тому числі виконанню податкових зобов'язань. У цій ситуації існують три основні наслідки для суб'єктів оподаткування, які можуть настати внаслідок форс-мажору: розстрочення та відстрочення грошових зобов'язань або податкового боргу (ст. 100 Податкового кодексу України; далі — ПК України), списання безнадійного податкового боргу (ст. 101 ПК України), продовження граничних строків для подання податкової декларації та інших документів (ст. 102 ПК України).

Законом України від 2 вересня 2014 р. № 1669-VII «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» передбачено, що протягом терміну дії цього Закону єдиним належним та достатнім документом, що підтверджує настання обставин непереборної сили (форс-мажору), що мали місце на території проведення АТО, є сертифікат ТПП, зокрема, передбачається мораторій на нарахування штрафних санкцій за несвоєчасне виконання кредитних зобов'язань, сплати комунальних і орендних платежів. Але, на превеликий жаль, державна фіскальна служба вимагає додаткових підтверджень цих обставин.

Судова практика з цього питання свідчить про те, що суди розглядають сертифікат, виданий ТПП, не як акт державного чи іншого повноважного органу, що тягне виникнення, зміну та припинення прав і обов'язків будь-яких сторін, а лише як один із доказів при вирішенні питання про застосування форс-мажорних обставин у судовому порядку. При цьому наголошується, що ТПП не виконує владних управлінських функцій стосовно позивача, оскільки є недержавною організацією, місія якої — сприяння розвитку підприємництва, національної економіки тощо, а тому не є суб'єктом владних повноважень.

Костянтин Гусаров,
завідувач кафедри
цивільного процесу
Національного юридичного
університету
імені Ярослава Мудрого,
доктор юридичних наук,
професор

Упродовж останніх років Україна має справу з багатьма проблемами, на які дуже важко знайти відповідь виключно у правовому полі. На законодавчому рівні передбачена можливість заінтересованих осіб звернутися за захистом своїх прав до національних судових органів та до ЄСПЛ. Проте практична реалізація права доступу до правосуддя на сьогодні ускладнюється або взагалі неможлива у зв'язку з проведенням АТО та окупації Криму.

У нас є відповідне національне законодавство, яке застосовується органами судової влади при ухваленні рішень у цивільних справах. Національним процесуальним законодавством України передбачено набрання судовим рішенням законної сили, після чого воно для учасників спірних правовідносин набуває сили «міні-закону». Але чи в достатньо задовільному стані сьогодні ситуація з виконанням судових рішень, особливо на територіях України, але на яких не діють інститути легітимної державної влади?

У мирний час стан виконання судових рішень становив у кращі часи не більше трети-

ни загальної кількості актів правосуддя, що пред'являлися до примусового виконання судових рішень. І судовий захист є дієвим лише тоді, коли судові рішення виконано — в добровільному чи примусовому порядку (така, зокрема, позиція ЄСПЛ).

Чи виконані на сьогодні рішення ЄСПЛ з приводу захисту права власності громадян Кіпру, Грузії, Молдови повною мірою? Можна підтримати позицію, висловлену координатором проекту ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні» Довідасом Віткаускасом, який розглядає гарантування права власності в умовах сучасності як певну ілюзію.

В Україні є правові механізми захисту прав власності, але чи маємо механізми реалізації судових рішень на окупованих територіях, де також мешкають громадяни України? Який вихід із такої ситуації, коли не діють, як на мене, гарантії здійснення права власності та його захист в особливих умовах на окупованих територіях України, де мешкають наші співгромадяни?

Навряд чи можна знайти правову відповідь. Мова про реальне забезпечення прав, зокрема, власності на території держави в цьому випадку може йти лише тоді, коли на ту чи іншу територію поширюється юрисдикція нашої держави, а це питання політичне.

(Продовження матеріалу буде опубліковано в наступних номерах журналу)

Висновки Верховного Суду України

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судових рішень, за II півріччя 2015 р.

010.000.000 ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ. ПІДПРИЄМСТВА І ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

010.010.000 Загальні питання регулювання господарської діяльності

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень підпункту 14.1.181 п. 14.1 ст. 14, пунктів 198.3, 198.6 ст. 198 Податкового кодексу України (далі — ПК України), ч. 1, 2 ст. 215, ч. 5 ст. 203 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України) щодо необхідності фактичного здійснення господарських операцій для визначення податкового кредиту та документів, які можуть підтверджувати реальність таких операцій.

Вимоги до підтвердження даних, визначених у податковій звітності, встановлені ст. 44 ПК України. Так, згідно з положенням п. 44.1 цієї статті для цілей оподаткування платники податків зобов'язані вести облік доходів, витрат та інших показників, пов'язаних з визначенням об'єктів оподаткування та/або податкових зобов'язань, на підставі первинних документів, реєстрів бухгалтерського обліку, фінансової звітності, інших документів, пов'язаних з обчисленням і сплатою податків і зборів, ведення яких передбачено законодавством. Платникам податків забороняється формування показників податкової звітності, митних декларацій на підставі даних, не підтверджених документами, що визначені абзацом першим цього пункту.

Правові засади регулювання, організації, ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності в Україні визначено Законом України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» (далі — Закон № 996-XIV).

Відповідно до ст. 1 цього Закону первинний документ — це документ, який містить відомості про господарську операцію та підтверджує її здійснення.

Аналіз цієї норми дає підстави вважати, що первинний документ згідно з цим визначенням містить дві обов'язкові ознаки: він

має містити відомості про господарську операцію і підтверджувати її реальне (фактичне) здійснення.

Згідно зі ст. 1 Закону № 996-XIV господарська операція — це дія або подія, яка викликає зміни в структурі активів та зобов'язань, власному капіталі підприємства.

Таким чином, визначальною ознакою господарської операції є те, що вона повинна спричинити реальні зміни у майновому стані платника податків.

Здійснення господарської операції та, власне, її результат підлягають відображенню в бухгалтерському обліку.

За змістом ч. 1 та 2 ст. 9 Закону № 996-XIV підставою для бухгалтерського обліку господарських операцій є первинні документи, які фіксують факти здійснення господарських операцій. Первинні документи повинні бути складені під час здійснення господарської операції, а якщо це неможливо — безпосередньо після її закінчення. Для контролю та впорядкування оброблення даних на підставі первинних документів можуть складатися зведені облікові документи. Первинні та зведені облікові документи можуть бути складені на паперових або машинних носіях і повинні мати такі обов'язкові реквізити: назву документа (форми); дату і місце складання; назву підприємства, від імені якого складено документ; зміст

та обсяг господарської операції, одиницю виміру господарської операції; посади осіб, відповідальних за здійснення господарської операції і правильність її оформлення; особистий підпис або інші дані, що дають змогу ідентифікувати особу, яка брала участь у здійсненні господарської операції. Тобто для бухгалтерського обліку мають значення лише ті документи, які підтверджують фактичне здійснення господарських операцій.

Слід зазначити, що договір не є первинним обліковим документом для цілей бухгалтерського обліку. Відповідно до ч. 1 ст. 626 ЦК України договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Отже, договір свідчить лише про намір виконання дій (операцій) в майбутньому, а не про їх фактичне виконання.

Відповідно до вищенаведеного визначення господарська операція пов'язана не з фактом підписання договору, а з фактом руху активів платника податків та руху його капіталу.

Вимога щодо реальних змін майнового стану платника податків як обов'язкова ознака господарської операції кореспондує з нормами ПК України.

Водночас відповідно до п. 198.3 ст. 198 ПК України податковий кредит звітного періоду

визначається виходячи з договірної (контрактної) вартості товарів/послуг, але не вище рівня звичайних цін, визначених відповідно до ст. 39 цього Кодексу, та складається з сум податків, нарахованих (сплачених) платником податку за ставкою, встановленою п. 193.1 ст. 193 цього Кодексу, протягом такого звітного періоду у зв'язку з: придбанням або виготовленням товарів (у тому числі при їх імпорті) та послуг з метою їх подальшого використання в оподатковуваних операціях у межах господарської діяльності платника податку; придбанням (будівництвом, спорудженням) основних фондів (основних засобів, у тому числі інших необоротних матеріальних активів та незавершених капітальних інвестицій у необоротні капітальні активи), у тому числі при їх імпорті, з метою подальшого використання в оподатковуваних операціях у межах господарської діяльності платника податку.

Згідно із п. 198.6 ст. 198 ПК України не відносяться до податкового кредиту суми податку, сплаченого (нарахованого) у зв'язку з придбанням товарів/послуг, не підтверджені зареєстрованими в Єдиному реєстрі податкових накладних податковими накладними чи не підтверджені митними деклараціями, іншими документами, передбаченими п. 201.11 ст. 201 цього Кодексу.

Аналіз наведених норм свідчить, що господарські операції для визначення податкового кредиту мають бути фактично здійсненими та підтвердженими належним чином оформленими первинними бухгалтерськими документами, які відображають реальність таких операцій, та спричиняти реальні зміни майнового стану платника податків.

Довести правомірність своїх дій чи бездіяльності відповідно до принципу офіційності в адміністративному судочинстві зобов'язаний суб'єкт владних повноважень.

Разом з тим відповідно до принципу змагальності суб'єкт господарювання зобов'язаний заперечувати проти доводів суб'єкта владних повноважень (*постанова Верховного Суду України від 22 вересня 2015 р. у справі 21-1359а15; постанова Верховного Суду України від 27 жовтня 2015 р. у справі 21-1539а15; постанова Верховного Суду України від 15 грудня 2015 р. у справі 21-520ба15*).

010.020.000 Антимонопольно-конкурентне законодавство

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ст. 7, 17 Закону України від 26 листопада 1993 р. № 3659-ХІІ «Про Антимонопольний комітет України» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 3659-ХІІ) щодо права органів Антимонопольного комітету України (далі — АМК) вимагати інформацію від суб'єктів господарювання.

За правилами ч. 1 та 2 ст. 7 Закону № 3659-ХІІ у сфері здійснення контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції, у сфері здійснення контролю за узгодженими діями, концентрацією АМК має право, зокрема, при розгляді заяв і справ про порушення законодавства про захист еконо-

мічної конкуренції, проведенні перевірки та в інших передбачених законом випадках вимагати від суб'єктів господарювання, об'єднань, органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю, їх посадових осіб і працівників, інших фізичних та юридичних

осіб інформацію, в тому числі з обмеженим доступом.

У сфері формування та реалізації конкурентної політики, сприяння розвитку конкуренції, нормативного і методичного забезпечення діяльності АМК та застосування законодавства про захист економічної конкуренції АМК має право, зокрема, вимагати від суб'єктів господарювання, об'єднань, органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю, їх посадових осіб інформацію, у тому числі з обмеженим доступом, необхідну для дослідження ринків, а також інформацію про реалізацію конкурентної політики (п. 1 ч. 3 ст. 7 Закону № 3659-ХІІ).

Відповідно до п. 5, 12 ч. 1 ст. 17 Закону № 3659-ХІІ голова територіального відділення АМК має такі повноваження: при розгляді заяв і справ про порушення законодавства про захист

економічної конкуренції, проведенні перевірки та в інших передбачених законом випадках вимагати від суб'єктів господарювання, об'єднань, органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю, їх посадових осіб і працівників, інших фізичних та юридичних осіб інформацію, в тому числі з обмеженим доступом; проводити дослідження ринку, визначати межі товарного ринку, а також становище, в тому числі монопольне (домінуюче), суб'єктів господарювання на цьому ринку та приймати відповідні рішення (розпорядження).

Аналогічні повноваження територіального відділення АМК закріплено у Положенні про територіальне відділення Антимонопольного комітету України (затверджене розпорядженням АМК від 23 лютого 2001 р. № 32-р; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 30 березня 2001 р. за № 291/5482).

Отже, право органів АМК вимагати інформацію у суб'єктів господарювання самостійного характеру не має, а передбачене законом у контексті виконання такими органами певних повноважень: розгляду справ чи заяв про порушення законодавства про захист економічної конкуренції, проведення перевірки, дослідження ринків, реалізації конкурентної політики, в інших випадках, передбачених законодавством.

Таким чином, при вирішенні спорів щодо правомірності вимог про надання інформації слід враховувати, що випадки, в яких органи АМК мають право вимагати від суб'єктів господарювання інформацію, повинні визначатися законами України. Тому доведення законності таких вимог напряму залежить від доведення факту здійснення органами АМК того чи іншого повноваження, з яким закон пов'язує їх право вимагати інформацію (*постанова Верховного Суду України від 8 вересня 2015 р. у справі 21-1902а15*).

010.140.020 Ліцензування окремих видів господарської діяльності

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень абз. 3 ч. 2 ст. 17 Закону України від 19 грудня 1995 р. № 481/95-ВР «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» (далі — Закон № 481/95-ВР) щодо правомірності/неправомірності застосування фінансових санкцій у вигляді штрафу внаслідок встановлення факту виробництва алкогольних напоїв, які позначені знаками для товарів та послуг, не внесеними до додатка до ліцензії.

Відповідно до ч. 3 ст. 2 Закону № 481/95-ВР виробництво алкогольних напоїв та тютюнових виробів здійснюється суб'єктами господарювання незалежно від форм власності за умови одержання ліцензії.

Ліцензія (спеціальний дозвіл) — це документ державного зразка, який засвідчує право суб'єкта господарювання на провадження одного із зазначених у цьому Законі видів діяльності протягом визначеного строку (ст. 1 Закону № 481/95-ВР).

Порядок видачі, призупинення та анулювання ліцензії на виробництво алкогольних напоїв встановлено ст. 3 цього Закону.

Згідно із ч. 8 ст. 3 Закону № 481/95-ВР одночасно з видачею ліцензії орган виконавчої вла-

ди, уповноважений Кабінетом Міністрів України, видає суб'єкту господарювання додаток до ліцензії, який містить перелік видів спиртів та алкогольних напоїв, які вправі виробляти суб'єкт господарювання, а також перелік знаків для товарів і послуг, які суб'єкт господарювання може використовувати у виробництві алкогольних напоїв на підставі прав власності на знаки для товарів і послуг, або на підставі рішень про прийняття заявок на реєстрацію знаків для товарів і послуг (на період до видачі свідоцтва на знаки для товарів і послуг), або на підставі дозволів інших власників знаків для товарів і послуг (якщо такі знаки зареєстровані після введення в дію цього Закону). Зміни або доповнення до додатка до ліцензії на

виробництво алкогольних напоїв вносяться органом, який видав ліцензію, протягом трьох робочих днів відповідно до заяви суб'єкта господарювання або власника знака для товарів і послуг та визначеного цим Законом порядку.

Відповідно до ч. 1 ст. 17 Закону № 481/95-ВР за порушення норм цього Закону щодо виробництва і торгівлі спиртом етиловим, коньячним і плодовим, спиртом етиловим ректифікованим виноградним, спиртом етиловим ректифікованим плодовим, спиртом-сирцем виноградним, спиртом-сирцем плодовим, алкогольними напоями та тютюновими виробами посадові особи і громадяни притягаються до відповідальності згідно з чинним законодавством.

Частиною 2 ст. 17 Закону № 481/95-ВР передбачено, що у разі виробництва спирту етилового, коньячного і плодового, спирту етилового ректифікованого виноградного, спирту етилового ректифікованого плодового, спирту-сирцю виноградного, спирту-сирцю плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів без наявності ліцензії застосовуються фінансові санкції у вигляді штрафу у розмірі 200 відсотків вартості виробленої продукції (за оптово-відпускними цінами), але не менше 8500 грн.

При цьому слід зазначити, що наведений у вказаній статті перелік підстав відповідальності є вичерпним.

Аналіз зазначених норм права свідчить про те, що Закон № 481/95-ВР не ідентифікує за правовими наслідками та підставами для застосування вищевказаного штрафу невнесення змін або доповнень до додатка до ліцензії на виробництво алкогольних напоїв як відсутність у виробника виданої відповідно до цього Закону ліцензії. Тобто відповідальність за це законом не встановлена.

Маркування алкогольних напоїв знаками для товарів і послуг, що не внесені до додатка до ліцензії, не може вважатися «виробництвом алкогольної продукції без ліцензії», оскільки, як було встановлено вище, ліцензія надає дозвіл на здійснення певних видів господарської діяльності, а не встановлює вимоги до маркування продукції.

Згідно із п. 113.3 ст. 113 ПК України штрафні (фінансові) санкції (штрафи) за порушення

норм законів з питань оподаткування або іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на органи державної податкової служби, застосовуються у порядку та у розмірах, встановлених цим Кодексом та іншими законами України. Застосування за порушення норм законів з питань оподаткування або іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на органи державної податкової служби, штрафних (фінансових) санкцій (штрафів), не передбачених цим Кодексом та іншими законами України, не дозволяється.

Відповідно до підпункту 4.1.4 п. 4.1 ст. 4 ПК України одним із принципів, на якому ґрунтується податкове законодавство України, є презумпція правомірності рішень платника податку в разі, якщо норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого на підставі закону, або якщо норми різних законів чи різних нормативно-правових актів припускають неоднозначне (множинне) трактування прав та обов'язків платників податків або контролюючих органів, внаслідок чого є можливість прийняти рішення на користь як платника податків, так і контролюючого органу. У п. 56.21 ст. 56 ПК України зазначено, що у такому разі рішення приймається на користь платника податків.

Як установили суди, ТОВ «Агро-Юг» здійснює господарську діяльність з виробництва алкогольних напоїв на підставі ліцензії № 401 строком на 5 років (з 9 жовтня 2008 р. по 9 жовтня 2013 р.). На підставі Акта було прийнято рішення про застосування фінансових санкцій відповідно до абз. 3 ч. 2 ст. 17 Закону № 481/95-ВР за порушення ТОВ «Агро-Юг» ст. 3 цього Закону, а саме здійснення виробництва алкогольних напоїв без наявності ліцензії.

Проте Закон № 481/95-ВР не містить жодних положень щодо притягнення до відповідальності, зокрема, за невнесення знака для товарів і послуг у додаток до ліцензії на виробництво алкогольних напоїв, тобто використання при маркуванні виноробної продукції знаків для товарів і послуг, не внесених в додаток до ліцензії, не можна отожднювати з виготовленням алкогольних напоїв без використання ліцензії, а положення абз. 3 ч. 2 ст. 17 Закону № 481/95-ВР в зазначеному випадку розширеному тлумаченню не підлягають.

Колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України погоджується з висновком суду апеляційної інстанції, який визнав недійсним і скасував рішення про застосування фінансових санкцій та обґрунтовано дійшов висновку про те, що з огляду на наявність у позивача ліцензії на виробництво алкогольних напоїв, підстави для застосування до нього фінансових санкцій у вигляді штрафу внаслідок встановлення факту виробництва позивачем алкогольних напоїв, які позначені знаками для товарів та послуг, не внесеними до додатка до ліцензії, немає (*постанова Верховного Суду України від 8 грудня 2015 р. у справі 21-3170а15*).

**030.000.000 ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНІ ПОДАТКИ І ЗБОРИ
(ОБО'ЯЗКОВІ ПЛАТЕЖІ)****030.010.000 Податок на прибуток підприємств****1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень п. 57.1 ст. 57 ПК України щодо особливостей зарахування переплати під час сплати авансових внесків з податку на прибуток при виплаті дивідендів в рахунок щомісячних авансових внесків з податку на прибуток.**

Згідно із підпунктом 57.1 ст. 57 ПК України (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) платники податку на прибуток (крім новостворених, виробників сільськогосподарської продукції, неприбуткових установ (організацій) та платників податків, у яких доходи, що враховуються при визначенні об'єкта оподаткування, за останній річний звітний податковий період не перевищують 10 мільйонів гривень) щомісяця сплачують авансовий внесок з податку на прибуток у порядку і в строки, які встановлені для місячного податкового періоду, у розмірі не менше $\frac{1}{12}$ нарахованої до сплати суми податку за попередній звітний (податковий) рік без подання податкової декларації.

У складі річної податкової декларації платником податку подається розрахунок щомісячних авансових внесків, які мають сплачуватися у наступні дванадцять місяців. Визначена в розрахунку сума авансових внесків вважається узгодженою сумою грошових зобов'язань.

Згідно з п. 2 підрозділу 4 розд. XX ПК України платники податку на прибуток підприємств, які, починаючи з 2013 р., подають річну податкову декларацію відповідно до ПК України, мають сплачувати у січні—лютому 2013 р. авансовий внесок з цього податку.

Відповідно до підпункту 153.3.1 п. 153.3 ст. 153 ПК України¹ у разі прийняття рішення щодо виплати дивідендів емітент корпоративних прав, на які нараховуються дивіденди, проводить зазначені виплати власнику таких корпоративних прав незалежно від того, чи є оподатковуваний прибуток, розрахований за правилами, визначеними ст. 152 цього Кодексу, чи ні.

Згідно з підпунктом 153.3.2 п. 153.3 ст. 153 цього Кодексу крім випадків, передбачених підпунктом 153.3.5 цього пункту, емітент корпоративних прав, який приймає рішення про виплату дивідендів своїм акціонерам (власникам), нараховує та вносить до бюджету авансовий внесок із податку в розмірі ставки, встановленої п. 151.1

ст. 151 цього Кодексу, нарахованої на суму дивідендів, що фактично виплачуються, без зменшення суми такої виплати на суму такого податку. Зазначений авансовий внесок вноситься до бюджету до/або одночасно з виплатою дивідендів.

Обов'язок з нарахування та сплати авансового внеску з цього податку, за визначеною п. 151.1 ст. 151 цього Кодексу ставкою, покладається на будь-якого емітента корпоративних прав, що є резидентом, незалежно від того, є такий емітент або отримувач дивідендів платником податку чи має пільги зі сплати податку, надані цим Кодексом, чи у вигляді застосування ставки податку іншої, ніж встановлена в п. 151.1 ст. 151 цього Кодексу (крім платників цього податку, які підпадають під дію ст. 156 цього Кодексу).

Підпунктом 153.3.4 п. 153.3 ст. 153 ПК України передбачено, що у разі якщо сума авансового внеску, попередньо сплаченого протягом звітного періоду, перевищує суму податкових зобов'язань підприємства — емітента корпоративних прав за податком на прибуток такого звітного періоду, сума такого перевищення переноситься у зменшення податкових зобов'язань наступного податкового періоду, а при отриманні від'ємного значення об'єкта оподаткування такого наступного періоду — на зменшення податкових зобов'язань майбутніх податкових періодів.

Авансовий внесок із податку, сплачений у зв'язку з нарахуванням/сплатою дивідендів, є невід'ємною частиною податку на прибуток та не може розцінюватися як податок, який справляється при репатріації дивідендів (їх сплаті на користь нерезидентів) (підпункт 153.3.8 п. 153.3 ст. 153 ПК України).

Згідно з абзацами 5, 6 п. 57.1 ст. 57 ПК України (чинними на час виникнення спірних правовідносин) на суму сплачених авансових внесків з податку на прибуток при виплаті дивідендів відповідно до п. 153.3 ст. 153 цього Кодексу (в тому числі за наслідками попередніх звітних (податкових) періодів) зменшується сума авансових внесків з податку на прибуток, визначених цим пунктом. Якщо сума авансових внесків з податку

¹ Стаття 153 ПК України втратила чинність, але була чинною на час виникнення спірних правовідносин.

на прибуток, сплачена при виплаті дивідендів відповідно до п. 153.3 ст. 153 цього Кодексу, перевищує суму авансових внесків з податку на прибуток, визначених цим пунктом, сума перевищення зараховується у зменшення авансових внесків, визначених цим пунктом, у наступних звітних місяцях до повного її погашення.

Зі змісту названих вище положень випливає, що платник податку, у якого при сплаті авансових внесків з податку на прибуток при виплаті дивідендів утворилася сума, що перевищує суму авансових внесків з податку на прибуток, вправі зменшити сплату внесків з цього податку на суму перевищення у наступних звітних місяцях до

повного її погашення. Платник податку має право також очікувати від контролюючого органу дії щодо зарахування суми перевищення у рахунок зменшення авансових внесків з податку на прибуток у визначених законом наступних звітних місячних періодах.

Суди попередніх інстанцій встановили та й самі сторони по суті не заперечували факту переплати авансових внесків з податку на прибуток при виплаті дивідендів і право ТОВ на їхнє зарахування в рахунок сплати аналогічних внесків з податку на прибуток, але Управління відмовилось визнати таке зарахування із згаданих вище причин.

З огляду на обставини справи та нормативне регулювання, зумовлене фактичною правовою природою цих обставин, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України вважає правильним висновок суду апеляційної інстанції про те, що податковий орган як суб'єкт владних повноважень, безпосереднім обов'язком якого є контроль за правильністю нарахування та сплати податків і зборів суб'єктами господарювання, неправомірно відмовся зарахувати зазначену переплату в рахунок щомісячних авансових внесків з податку на прибуток (постанова Верховного Суду України від 8 грудня 2015 р. у справі 21-2005а15).

030.030.000 Податок на додану вартість

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень п. 187.1 ст. 187 ПК України щодо особливостей виникнення податкових зобов'язань зі сплати податку на додану вартість (далі — ПДВ).

Відповідно до абз. 1 п. 185.1 ст. 185 ПК України об'єктом оподаткування є операції платників податку з постачання товарів, місце постачання яких розташоване на митній території України, відповідно до ст. 186 цього Кодексу, у тому числі операції з передачі права власності на об'єкти застави позичальнику (кредитору), на товари, що передаються на умовах товарного кредиту, а також з передачі об'єкта фінансового лізингу в користування лізингоотримувачу/орендарю.

Підпунктом 14.1.191 п. 14.1 ст. 14 ПК України визначено, що постачання товарів — це будь-яка передача права на розпоряджання товарами як власник, у тому числі продаж, обмін чи дарування такого товару, а також постачання товарів за рішенням суду.

Згідно з підпунктом 14.1.244 п. 14.1 ст. 14 ПК України як товар слід розуміти, зокрема, матеріальні активи, до яких відноситься нерухоме майно.

Відповідно до п. 187.1 ст. 187 ПК України датою виникнення податкових зобов'язань з постачання товарів/послуг вважається дата, яка припадає на податковий період, протягом якого відбувається будь-яка з подій, що сталася раніше: а) дата зарахування коштів від покупця/замовника на банківський рахунок платника податку як

оплата товарів/послуг, що підлягають постачанню, а в разі постачання товарів/послуг за готівку — дата оприбуткування коштів у касі платника податку, а в разі відсутності такої — дата інкасації готівки у банківській установі, що обслуговує платника податку; б) дата відвантаження товарів, а в разі експорту товарів — дата оформлення митної декларації, що засвідчує факт перетинання митного кордону України, оформлена відповідно до вимог митного законодавства, а для послуг — дата оформлення документа, що засвідчує факт постачання послуг платником податку.

Отже, у платника податкове зобов'язання з ПДВ виникає або в момент, що фіксує проведення розрахунків за поставлений товар, або в момент передачі (відвантаження такого товару), залежно від того, яка подія настала раніше.

Суди попередніх інстанцій встановили, що рішенням Господарського суду м. Києва від 10 вересня 2012 р. у справі № 5011-61/8461-2012, яке набрало законної сили 14 листопада 2012 р., визнано за ПАТ «Укрсоцбанк» право власності на предмет іпотеки — адміністративний будинок (літера А), загальною площею 2263 м², що знаходиться за адресою: м. Київ, вул. Костьольна, 13а.

Відповідно до ч. 3 ст. 33 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» (далі —

Закон № 898-IV) звернення стягнення на предмет іпотеки здійснюється на підставі рішення суду, виконавчого напису нотаріуса або згідно з договором про задоволення вимог іпотекодержателя.

Згідно із ч. 3 ст. 36 Закону № 898-IV договір про задоволення вимог іпотекодержателя або відповідне застереження в іпотечному договорі, яке прирівнюється до такого договору за своїми правовими наслідками, може передбачати передачу іпотекодержателю права власності на предмет іпотеки в рахунок виконання основного зобов'язання у порядку, встановленому ст. 37 цього Закону.

Відповідно до ч. 1 ст. 37 Закону № 898-IV іпотекодержатель може задовольнити забезпечену іпотекою вимогу шляхом набуття права власності на предмет іпотеки.

Як зазначив ПАТ «Укрсоцбанк», і це встановлено судами, після набрання законної сили

На підставі аналізу зазначених норм права колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України дійшла висновку про те, що погашення кредиту іпотекодавцем за рахунок набуття права власності на предмет іпотеки іпотекодержателем свідчить про те, що з відповідної дати перераховані кошти в межах кредиторської операції та перехід права власності можуть розглядатися як настання першої події у розумінні п. 187.1 ст. 187 ПК України (постанова Верховного Суду України від 29 вересня 2015 р. у справі 21-1305а15).

2. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень п. 23 підрозділу 2 розд. XX ПК України щодо випадків звільнення від оподаткування ПДВ деяких операцій з імпорту відходів та брухту чорних і кольорових металів.

Згідно з п. 23 підрозділу 2 розд. XX ПК України у редакції, яка діяла до 1 січня 2014 р., було передбачено, що тимчасово до 1 січня 2014 р. від оподаткування ПДВ звільняються операції з постачання, у тому числі операції з імпорту відходів та брухту чорних і кольорових металів та деревини товарних позицій 4401, 4403, 4404 згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (далі — УКТ ЗЕД) (крім брикетів та гранул товарної підкатегорії УКТ ЗЕД 4401 30 90 00). Переліки таких відходів та брухту чорних і кольорових металів затверджуються Кабінетом Міністрів України.

На виконання зазначених вимог закону Кабінет Міністрів України 12 січня 2011 р. прийняв постанову № 15 «Про затвердження переліків відходів та брухту чорних і кольорових металів, операції з постачання яких, зокрема операції з імпорту, тимчасово, до 1 січня 2015 року, звільняються від обкладення податком на додану вартість» (далі — постанова КМУ № 15), якою з урахуванням змін і доповнень, внесених постановою Кабінету Міністрів України від 11 січня 2012 р. № 9, затвердив переліки відходів та брухту чорних і кольорових металів, операції з постачання яких,

рішенням господарського суду про визнання за ним права власності на майно саме у податковому періоді (листопад 2012 р.) він оприбуткував зазначене майно на своєму балансі та списав заборгованість за кредитним договором від 17 січня 2008 р. (з доповненнями) на суму предмета цієї іпотеки та подав відповідну декларацію до органу податкової служби.

Отже, списання ПАТ «Укрсоцбанк» у листопаді 2012 р. з рахунку ПАТ «Корпорація Укржилбуд» у рахунок заборгованості за Генеральним кредитним договором на суму вартості вищезначеного і стягнутого за рішенням суду у власність предмета іпотеки може розглядатися як подія, що сталася раніше, при визначенні дати виникнення податкових зобов'язань із приписами п. 187.1 ст. 187 ПК України.

зокрема операції з імпорту, тимчасово, до 1 січня 2014 р., звільняються від обкладення ПДВ. Законом України від 19 грудня 2013 р. № 713-VII «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо ставок окремих податків», який набрав чинності 1 січня 2014 р. (далі — Закон № 713-VII), внесено зміни до п. 23 підрозділу 2 розд. XX ПК України, згідно з якими пролонговано пільговий режим оподаткування ПДВ, запроваджений щодо операцій з постачання окремих груп товарів, до 1 січня 2015 р.

Постановою Кабінету Міністрів України від 5 лютого 2014 р. № 43 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 12 січня 2011 р. № 15» (далі — постанова КМУ № 43), що набрала чинності 18 лютого 2014 р., внесено зміни до постанови № 15, зокрема у назві та п. 1 цієї постанови цифри і слово «1 січня 2014» замінено цифрами і словом «1 січня 2015».

Аналіз наведених норм матеріального права дає колегії суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України підстави для такого висновку.

Протягом спірного періоду (з 1 січня по 17 лютого 2014 р.) були чинними норми ПК

України, згідно з якими операції з постачання, у тому числі операції з імпорту відходів та брухту чорних і кольорових металів, перелік яких затверджується Кабінетом Міністрів України, звільнялись від оподаткування ПДВ. Інших переліків зазначених відходів та брухту чорних металів ніж ті, що містяться у додатках 1 та 2

до постанови КМУ № 15, Кабінетом Міністрів України затверджено не було. Натомість постановою КМУ № 43 були внесені зміни до постанови КМУ № 15, згідно з якими, зокрема, термін звільнення таких операцій від обкладення ПДВ продовжувався до 1 січня 2015 р.

Отже, протягом зазначеного періоду операції з постачання, у тому числі операції з імпорту відходів та брухту чорних і кольорових металів, коди та найменування яких містяться у переліках, затверджених постановою КМУ № 15, звільнялися від оподаткування ПДВ (постанова Верховного Суду України від 20 жовтня 2015 р. у справі 21-2792а15).

3. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ст. 7 Закону України від 3 квітня 1997 р. № 168/97-ВР «Про податок на додану вартість» (чинного на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 168/97-ВР)² та підпункту 8.4.1 п. 8.4 ст. 8 Закону України від 28 грудня 2000 р. № 334/94-ВР «Про оподаткування прибутку підприємств» (чинного на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 334/94-ВР)³, а також положень підпункту 4.4.1 п. 4.4 ст. 4 Закону України від 21 грудня 2000 р. № 2181-III «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» (чинного на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 2181-III)⁴ щодо особливостей законодавчого регулювання порядку формування податкового кредиту при придбанні автотранспорту, віднесеного до складу основних фондів.

Відповідно до визначених Законом України від 25 червня 1991 р. № 1251-XII «Про систему оподаткування»⁵ (чинного на час виникнення спірних правовідносин) джерел сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів (ст. 16 цього Закону) податок на прибуток сплачується юридичними особами за рахунок доходу (прибутку), а ПДВ включається до ціни товарів (робіт, послуг) і сплачується юридичними особами за рахунок виручки від реалізації незалежно від результатів їх фінансово-господарської діяльності.

Обчислення податків, що підлягають внесенню до бюджетів, є обов'язком платника, який на час виникнення спірних правовідносин деталізувався за кожним видом податку і збору спеціальним податковим законодавством.

Статтю 15 Закону № 334/94-ВР встановлено, що ставки податку на прибуток, пільги щодо податку, об'єкт оподаткування, порядок обчислення оподаткованого прибутку, строки і порядок сплати та зарахування податку до бюджетів можуть встановлюватися та змінюватися лише шляхом внесення змін до цього Закону.

Згідно зі ст. 3 Закону № 334/94-ВР об'єкт оподаткування податком на прибуток визначається шляхом зменшення суми скоригованого валового доходу звітного періоду, визначеного згідно з

п. 4.3 цього Закону, на: суму валових витрат платника податку, визначених статтею 5 цього Закону; суму амортизаційних відрахувань, нарахованих згідно зі статтями 8 і 9 цього Закону.

Як валові витрати Закон № 334/94-ВР визначає суму витрат платника податку у грошовій, матеріальній або нематеріальній формах, здійснюваних як компенсація вартості товарів (робіт, послуг), які придбаваються (виготовляються) таким платником податку для їх подальшого використання у власній господарській діяльності.

Під терміном «амортизація» основних фондів і нематеріальних активів слід розуміти поступове віднесення витрат на їх придбання, виготовлення або поліпшення, на зменшення скоригованого прибутку платника податку у межах норм амортизаційних відрахувань, встановлених ст. 8 Закону № 334/94-ВР. Підпунктом 8.2.1 п. 8.2 ст. 8 Закону № 334/94-ВР визначено, що під терміном «основні фонди» слід розуміти матеріальні цінності, що призначаються платником податку для використання у господарській діяльності платника податку протягом періоду, який перевищує 365 календарних днів з дати введення в експлуатацію таких матеріальних цінностей, та вартість яких перевищує 1 тис. грн і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом.

²⁻⁵ Закон втратив чинність на підставі ПК України.

Автомобільний транспорт віднесено до 2 групи основних фондів (підпункт 8.2.2 п. 8.2 ст. 8 Закону № 334/94-ВР), витрати на придбання яких підлягають амортизації.

Відповідно до підпункту 8.4.1 п. 8.4 ст. 8 Закону № 334/94-ВР у разі здійснення витрат на придбання основних фондів балансова вартість відповідної групи збільшується на суму вартості їх придбання, з урахуванням транспортних і страхових платежів, а також інших витрат, понесених у зв'язку з таким придбанням, без урахування сплаченого ПДВ, у разі коли платник податку на прибуток підприємств зареєстрований платником ПДВ. Положеннями підпункту 5.3.3 п. 5.3 ст. 5 цього ж Закону передбачено, що до складу валових витрат не включаються витрати на сплату ПДВ, включеного до ціни товарів (робіт, послуг), що придбаваються платником податку для виробничого або невиробничого використання. Однак абз. 3 цієї норми встановлено, що у разі якщо платник податку на прибуток, зареєстрований як платник ПДВ, одночасно здійснює операції з продажу товарів (робіт, послуг), що оподатковуються ПДВ та звільнені від оподаткування або не є об'єктом оподаткування таким податком, ПДВ, сплачений у складі витрат на придбання товарів (робіт, послуг), які відносяться до складу валових витрат, та основних фондів і нематеріальних активів, що підлягають амортизації, включається відповідно до валових витрат, або балансова вартість відповідної групи основних фондів збільшується на суму, що не включена до складу податкового кредиту такого платника податку згідно із Законом № 168/97-ВР. Таким чином, згідно із встановленим Законом № 334/94-ВР порядком формування валових витрат як складової визначення

об'єкта оподаткування податком на прибуток суми ПДВ, нараховані (сплачені) платником цього податку при придбанні автомобільного транспорту, включеного до складу основних фондів, не включаються до складу валових витрат і не збільшують балансову вартість відповідної групи основних фондів, що підлягає амортизації. Це правило не поширюється на платників ПДВ, які здійснюють оподатковувані операції з продажу товарів (робіт, послуг), що звільнені від оподаткування або не є об'єктом оподаткування, а також на суб'єктів господарювання, які не зареєстровані платниками ПДВ. Згідно з п. 11.4 ст. 11 Закону № 168/97-ВР зміни порядку оподаткування ПДВ можуть здійснюватися лише шляхом внесення змін до цього Закону окремим законом з питань оподаткування цим податком.

Згідно з абз. 3 підпункту 7.4.1 п. 7.4 ст. 7 Закону № 168/97-ВР, яка встановлює порядок формування податкового кредиту як складової суми ПДВ, яка підлягає сплаті до Державного бюджету України або бюджетному відшкодуванню, платник ПДВ має право на включення до складу податкового кредиту звітного періоду сум ПДВ, нарахованих (сплачених) у цьому звітному періоді при придбанні основних фондів з метою подальшого використання у виробництві та/або поставці товарів (послуг) для оподатковуваних операцій у межах господарської діяльності платника податку. При цьому згідно з абз. 4 цього ж підпункту право на нарахування податкового кредиту платник отримує незалежно від того, чи почав він використовувати придбані основні фонди в оподатковуваних операціях у межах його господарської діяльності протягом звітного податкового періоду.

Отже, можна дійти висновку, що при придбанні автомобільного транспорту, який віднесено до 2 групи основних фондів, що підлягають амортизації, з метою подальшого використання такого транспорту у виробництві та поставці товарів (послуг) для оподатковуваних операцій в межах господарської діяльності платника ПДВ, останній має право на включення до складу податкового кредиту сум ПДВ, включених до ціни придбаного автомобільного транспорту.

Водночас абз. 2 підпункту 7.4.2 п. 7.4 ст. 7 Закону № 168/97-ВР визначено, що не включається до складу податкового кредиту та відноситься до складу валових витрат сума ПДВ, сплачена платником податку при придбанні легкового автомобіля (крім таксомоторів), що включається до складу основних фондів.

Аналіз наведеної норми Закону № 168/97-ВР у комплексі з іншими положеннями цього Закону, якими урегульований порядок формування податкового кредиту при придбанні автотранспорту, віднесеного до складу основних фондів, а також положень Закону № 334/94-ВР, що визначають порядок формування валових витрат при здійсненні господарської діяльності суб'єктом господарювання — платником ПДВ, дають підстави для висновку про наявність неоднозначного (множинного) трактування прав і обов'язків платників податків або контролюючих органів, що є підставою для застосування до цих правовідносин підпункту 4.4.1 п. 4.4 ст. 4 Закону № 2181-III (чинного на час виникнення спірних правовідносин) (постанова Верховного Суду України від 27 жовтня 2015 р. у справі 21-1165а15).

4. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень пунктів 198.1, 198.2 ст. 198, пунктів 200.1, 200.4, 200.14 ст. 200 та п. 201.6 ст. 201 ПК України щодо особливостей бюджетного відшкодування ПДВ та належних способів судового захисту порушених прав у таких правовідносинах.

Відповідно до підпункту 14.1.18 п. 14.1 ст. 14 ПК України бюджетне відшкодування — це відшкодування від'ємного значення ПДВ на підставі підтвердження правомірності сум бюджетного відшкодування ПДВ за результатами перевірки платника, у тому числі автоматичне бюджетне відшкодування у порядку та за критеріями, визначеними у розд. V цього Кодексу.

Алгоритм дій платника податку та державних органів щодо відшкодування з Державного бюджету України (бюджетного відшкодування) ПДВ визначено ст. 200 ПК України, а також Порядком взаємодії органів державної податкової служби та органів державної казначейської служби в процесі відшкодування податку на додану вартість, затвердженим Кабінетом Міністрів України постановою від 17 січня 2011 р. № 39 (далі — Порядок).

Пунктом 200.7 ст. 200 ПК України передбачено, що платник податку, який має право на отримання бюджетного відшкодування та прийняв рішення про повернення суми бюджетного відшкодування, подає відповідному органу державної податкової служби податкову декларацію та заяву про повернення суми бюджетного відшкодування, яка відображається у податковій декларації.

Протягом 30 календарних днів, що настають за граничним терміном отримання податкової декларації, контролюючий орган проводить камеральну перевірку заявлених у ній даних (п. 200.10 ст. 200 ПК України).

Згідно з п. 200.12 ст. 200 ПК України контролюючий орган зобов'язаний у п'ятиденний строк після закінчення перевірки подати органу, що здійснює казначейське обслуговування бюджетних коштів, висновок із зазначенням суми, що підлягає відшкодуванню з бюджету.

Пунктом 6 Порядку встановлено, що у разі коли за результатами проведення перевірок платника податку з урахуванням вимог ст. 73 і 83 ПК України підтверджено достовірність нарахованої суми бюджетного відшкодування ПДВ, орган державної податкової служби складає висновок про суми відшкодування ПДВ (далі — висновок), у якому зазначає суму, що підлягає відшкодуванню з державного бюджету.

Проаналізувавши наведені норми матеріального права, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що бюджетне відшкодування ПДВ здійснюється органом державного казначейства з дотриманням процедури та на умовах, встановлених ст. 200 ПК України та Порядком, на підставі податкової декларації та

і протягом трьох робочих днів після закінчення камеральної перевірки податкової декларації платника податку, який має право на автоматичне бюджетне відшкодування ПДВ, та п'яти робочих днів після закінчення перевірки платника податку, який не має права на автоматичне відшкодування ПДВ, — подає такий висновок органу державної казначейської служби (п. 7 Порядку).

У справі, яка розглядалася, суди встановили, що державна податкова інспекція у Дніпровському районі Головного управління Державної фіскальної служби України у м. Києві (правонаступник державної податкової інспекції у Дніпровському районі Головного управління Міністерства доходів і зборів України у м. Києві; далі — ДПП), Головного управління Державної казначейської служби України в м. Києві (далі — управління ДКСУ; ДКСУ відповідно) у період з 3 по 17 червня 2014 р. провела документальну позапланову виїзну перевірку, за результатами якої 18 червня 2014 р. складений акт № 3567/26-53-15-01/30579869 про відсутність порушень при відображенні Товариством у податковій декларації за березень 2014 р. бюджетного відшкодування ПДВ у сумі 1 млн 865 тис. 439 грн. Проте висновок із зазначенням відповідної суми ПДВ, що підлягає відшкодуванню з бюджету на користь Товариства, до органу, що здійснює казначейське обслуговування бюджетних коштів, ДПП не подала, при цьому податкове повідомлення із зазначенням підстав відмови у наданні бюджетного відшкодування Товариству, як того вимагає пункт 200.14 ст. 200 ПК України, не надіслала.

За правилами п. 200.13 ст. 200 ПК України та п. 9 Порядку на підставі отриманого висновку відповідного контролюючого органу орган, що здійснює казначейське обслуговування бюджетних коштів, видає платнику податку зазначену в ньому суму бюджетного відшкодування шляхом перерахування коштів з бюджетного рахунка на поточний банківський рахунок платника податку в обслуговуючому банку протягом п'яти операційних днів після отримання висновку контролюючого органу.

заяви про повернення суми бюджетного відшкодування, яка відображається у податковій декларації, у п'ятиденний термін з дня надходження від податкового органу висновку. Цей порядок не передбачає бюджетне відшкодування ПДВ у спосіб судового стягнення.

Колегія суддів наголошує, що відшкодування з Державного бюджету України ПДВ є виключними повноваженнями податкових органів та органів державного казначейства, а тому суд не може підміняти державний орган і вирішувати питання про стягнення такої заборгованості.

Отже, вимога позивача про стягнення бюджетної заборгованості з ПДВ не є правильним способом захисту його прав. Таким чином, висновки судів апеляційної та касаційної інстанцій про можливість задоволення вимог щодо стягнення бюджетної заборгованості з ПДВ зроблені цими судами із неправильним застосуванням норм матеріального права, що призвело до помилкового скасування рішення суду першої інстанції про відмову в задоволенні позову в цій частині.

Разом з тим рішення суду першої інстанції про визнання протиправною бездіяльності ДПІ щодо неподання до органу ДКСУ висновку про суми відшкодування ПДВ має бути таким, яке б гарантувало дотримання і захист прав, свобод, інтересів позивача від порушень з боку відповідача, забезпечувало його виконання та унеможливило необхідність наступних звернень до суду. Тому в цьому випадку правильним способом захисту порушеного права позивача є зобов'язання відповідача до виконання покладених на нього законом і підзаконними актами обов'язків щодо надання органу казначейства висновку щодо суми, яка підлягає відшкодуванню з бюджету (*постанова Верховного Суду України від 16 вересня 2015 р. у справі 21-881а15; постанова Верховного Суду України від 17 листопада 2015 р. у справі 21-4371а15; постанова Верховного Суду України від 2 грудня 2015 р. у справі 21-2650а15*).

(Продовження матеріалу буде опубліковано
в наступних номерах журналу)

Висновки Верховного Суду України у цивільних справах за II півріччя 2015 р.*

Підрозділ 1.11. Спори, що виникають із житлових правовідносин

1.11.1. Статтею 901 ЦК України передбачено, що за договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором.

Якщо договором передбачено надання послуг за плату, замовник зобов'язаний оплатити надану йому послугу в розмірі, у строки та в порядку, що встановлені договором (ч. 1 ст. 903 ЦК України).

У разі якщо строк дії договору майнового найму закінчився, а особа, заселена в гуртожиток на підставі такого договору, продовжує користуватися майном і отримувати послуги, на неї покладається обов'язок сплачувати за його користування в розмірах, у строки та в порядку, що були визначені договором, строк якого закінчився.

При розгляді спорів, що не урегульовані житловим законодавством, суд застосовує норми цивільного законодавства (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 1 липня 2015 р. у справі № 6-503цс15*).

1.11.2. Стаття 71 Житлового кодексу Української РСР (далі — ЖК УРСР) встановлює за-

* Продовження. Початок матеріалу опубліковано в журналі за 2016 р. № 3. — С. 24—35; № 4. — С. 34—42; № 5. — С. 17—41; № 6. — С. 12—17.

гальні правила збереження жилого приміщення за тимчасово відсутніми громадянами.

За змістом цієї статті при тимчасовій відсутності наймача або членів його сім'ї за ними зберігається жила приміщення протягом шести місяців.

Відповідно до ст. 72 ЖК УРСР визнання особи такою, що втратила право користування жилим приміщенням внаслідок відсутності цієї особи понад встановлені строки, провадиться в судовому порядку.

Оскільки правовий режим гуртожитків, жилі приміщення яких підлягають приватизації відповідно до Закону України від 19 червня 1992 р. № 2482-ХІІ «Про приватизацію державного житлового фонду», прирівняний до правового режиму жилих приміщень у будинках державного і громадського житлового фонду, то на мешканців таких гуртожитків у разі їх тимчасової відсутності поширюються норми статей 71, 72 ЖК УРСР.

З урахуванням подібності правовідносин щодо користування жилою площею в гуртожитку з правовідносинами, що регулюються загальними правилами ч. 1 ст. 71 ЖК УРСР щодо відсутності осіб, які мають право користування жилим приміщенням державного або громадського житлового фонду, положення цих правил про збереження за відсутньою особою права на жила приміщення протягом шести місяців слід застосовувати і в разі тимчасової відсутності особи, якій надавалася жила площа для проживання в таких гуртожитках (за відсутності підстав для виселення).

У справі, яка переглядалася, суди встановили, що спір виник з приводу визнання осіб такими, що втратили право користування жилим

приміщенням у гуртожитку, що належить до комунальної власності міської ради.

На спірні правовідносини поширюються положення статей 71, 72 ЖК УРСР (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 4 листопада 2015 р. у справі № 6-1166цс15*).

1.11.3. Відповідно до частин 1, 2 ст. 64 ЖК УРСР члени сім'ї наймача, які проживають разом з ним, користуються нарівні з наймачем усіма правами і несуть усі обов'язки, що випливають з договору найму жилого приміщення. До членів сім'ї наймача належать дружина наймача, їх діти і батьки. Членами сім'ї наймача може бути визнано й інших осіб, якщо вони постійно проживають разом з наймачем і ведуть з ним спільне господарство.

За змістом ст. 65 зазначеного Кодексу наймач вправі в установленому порядку за письмовою згодою всіх членів сім'ї, які проживають разом з ним, вселити в займане ним жила приміщення свою дружину, дітей, батьків, а також інших осіб. У такому випадку особи, що вселилися в жила приміщення як члени сім'ї наймача, набувають рівного з іншими членами сім'ї права користування жилим приміщенням, якщо при вселенні між цими особами, наймачем та членами його сім'ї, які проживають з ним, не було іншої угоди про порядок користування жилим приміщенням.

Згідно зі ст. 125 ЖК УРСР до осіб, яких не може бути виселено із службових жилих приміщень без надання іншого жилого приміщення належать, зокрема, члени сім'ї померлого працівника, якому було надано це службове жила приміщення (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 18 листопада 2015 р. у справі № 6-1835цс15*).

Підрозділ 1.12. Спори, що виникають із сімейних правовідносин

1.12.1. Згідно з ч. 1 ст. 196 СК України при виникненні заборгованості з вини особи, яка зобов'язана сплачувати аліменти за рішенням суду, одержувач аліментів має право на стягнення неустойки (пені) у розмірі одного відсотка від суми несплачених аліментів за кожен день прострочення.

З урахуванням правової природи пені, яка є дієвим стимулом належного виконання обов'язку, та виходячи з того, що аліменти призначаються та виплачуються (стягуються) щомісячно, за змістом ст. 196 СК України пеня нараховується на суму заборгованості за той місяць, в якому не проводилося стягнення аліментів.

При цьому сума заборгованості за аліментами за попередні місяці не додається до заборгованості за наступні місяці, а кількість днів прострочення обчислюється виходячи з того місяця, в якому аліменти не сплачувались.

Тобто неустойка (пеня) за один місяць рахується так: заборгованість за аліментами за місяць помножена на один відсоток пені і помножена на кількість днів місяця, в якому виникла заборгованість. Загальна сума неустойки (пені) визначається шляхом додавання нарахованої пені за кожен із прострочених платежів (за кожен місяць) (*постанови Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України: від 1 липня 2015 р. у*

справі № 6-94цс15, від 16 грудня 2015 р. у справі № 6-2696цс15).

1.12.2. Норми СК України у статтях 57, 60 встановлюють загальні принципи нормативно-правового регулювання відносин подружжя з приводу належного їм майна, згідно з якими:

1) майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить їм на праві спільної власності;

2) майно, набуте кожним із подружжя до шлюбу, є особистою приватною власністю кожного з них.

З метою збереження балансу інтересів подружжя та дотримання принципів добросовісності, розумності і справедливості зазначений Кодекс містить винятки із загального правила.

Зокрема, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 57 СК України особистою приватною власністю дружини, чоловіка є майно, набуте нею/ним за час шлюбу, але за кошти, які належали їй/йому особисто.

Підстави набуття права спільної сумісної власності подружжя (тобто перелік юридичних фактів, які є підставами виникнення права спільної власності на майно подружжя) визначені у ст. 60 цього Кодексу.

За змістом цієї норми належність майна до спільної сумісної власності подружжя визначається не тільки фактом придбання його за час шлюбу, але і спільністю участі подружжя коштами або працею в набутті майна.

Виходячи з наведеного для правильного застосування ст. 60 СК України та визнання майна спільною сумісною власністю суд повинен установити не тільки факт набуття цього майна за час шлюбу, а й той факт, що джерелом його набуття є спільні сумісні кошти або спільна праця подружжя (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 1 липня 2015 р. у справі № 6-612цс15*).

1.12.3. Згідно зі ст. 22 КпШС України, який був чинний на час виникнення спірних правовідносин, майно, нажите подружжям за час шлюбу, є його спільною сумісною власністю. Кожен з подружжя має рівні права володіння, користування і розпорядження цим майном. Подружжя користується рівними правами на майно і в тому разі, якщо один з них був зайнятий веденням домашнього господарства, доглядом за дітьми або з інших поважних причин не мав самостійного заробітку (аналогічні положення містить ст. 60 СК України).

Частиною 1 ст. 25 КпШС України визначено, що якщо майно, яке було власністю одного з подружжя, за час шлюбу істотно збільшилося у своїй цінності внаслідок трудових або грошових

затрат другого з подружжя або їх обох, воно може бути визнане судом спільною сумісною власністю подружжя (аналогічні положення містить ст. 62 СК України).

Визначаючи правовий статус житла як спільної сумісної власності подружжя, суд має враховувати, що частка в такому майні визначається відповідно до розміру фактичного внеску кожної зі сторін, у тому числі за рахунок майна, набутого одним з подружжя до шлюбу, яке є його особистою приватною власністю, у придбання (набуття) майна. Якщо в придбання (будівництво) майна вкладено, крім спільних коштів, кошти, що належали одній зі сторін, то частка в такому майні відповідно до розміру внеску є її власністю (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 23 вересня 2015 р. у справі № 6-606цс15*).

1.12.4. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 р. (далі — Конвенція) була ратифікована Україною 11 січня 2006 р.

Відповідно до ч. 1 ст. 3 Конвенції переміщення або утримання дитини розглядаються як незаконні, якщо: при цьому порушуються права піклування про дитину, що належать будь-якій особі, установі або іншому органу, колективно або індивідуально, відповідно до законодавства держави, у якій дитина постійно мешкала до переміщення або утримання; та у момент переміщення або утримання ці права ефективно здійснювалися, колективно або індивідуально, або здійснювалися б, якби не переміщення або утримання.

За змістом ч. 2 ст. 3 Конвенції права піклування, про які йдеться в ч. 1 цієї норми, можуть виникнути, зокрема, на підставі будь-якого законодавчого акта, або в силу рішення судової або адміністративної влади, або внаслідок угоди, що спричиняє юридичні наслідки відповідно до законодавства такої держави.

Відповідно до ст. 12 Конвенції якщо дитина незаконно переміщена або утримується так, як це передбачено ст. 3, і на дату початку процедур у судовому або адміністративному органі тієї Договірної держави, де знаходиться дитина, минуло менше одного року з дати незаконного переміщення або утримання, відповідний орган видає розпорядження про негайне повернення дитини.

Судовий і адміністративний орган, навіть у тих випадках, коли процедури розпочаті після спливу річного терміну, також видає розпорядження про повернення дитини, якщо тільки

немає даних про те, що дитина вже прижилася у своєму новому середовищі.

Про наявність того, що дитина прижилась у своєму новому середовищі, можуть свідчити наступні факти: відвідування дошкільного навчального закладу — садка, відвідування гуртків, здійснення медичного догляду за дитиною, наявність у неї друзів, захопленнь, наявність сталих сімейних зв'язків, зміна мови спілкування та інші факти, які свідчать, що дитина вважає своє місце проживання постійним, комфортним і місцем проживання своєї родини, тощо.

Зазначені факти необхідно оцінювати в сукупності з дотриманням інтересів дитини як на цей час, так і в майбутньому, балансу інтересів та прав батьків, думки дитини, якщо вона досягла такого віку й рівня зрілості, тощо.

Таким чином, виходячи зі змісту Конвенції вбачається, що для прийняття рішення про повернення дитини необхідно встановити, по-перше, що дитина постійно мешкала в Договірній державі безпосередньо перед переміщенням або утриманням (п. «а» ч. 1 ст. 3 Конвенції); по-друге, переміщення або утримання дитини було порушенням права на опіку або піклування згідно із законодавством тієї держави, де дитина проживала (п. «b» ч. 1 ст. 3 Конвенції); по-третє, заявник фактично здійснював права на опіку до переміщення дитини або здійснював би такі права, якби не переміщення або утримання (п. «b» ч. 1 ст. 3 Конвенції).

Крім того, ч. 2 ст. 12, частини 1, 2 ст. 13 та ст. 20 Конвенції визначено вичерпний перелік обставин, за наявності яких суд має право відмовити у поверненні дитини до місця її постійного проживання.

Обов'язок доведення наявності підстав для відмови у поверненні дитини Конвенція покладає на особу, яка вчинила протиправне вивезення або утримання дитини.

Так, ст. 13 Конвенції передбачає, що судовий або адміністративний орган запитованої держави не зобов'язаний видавати розпорядження про повернення дитини, якщо особа, установа або інший орган, що заперечує проти її повернення, доведуть, що:

а) особа, установа або інший орган, що піклуються про дитину, фактично не здійснювали права піклування на момент переміщення або утримання, або дали згоду на переміщення або утримання, або згодом дали мовчазну згоду на переміщення або утримання; або

б) існує серйозний ризик того, що повернення поставить дитину під загрозу заподіяння фізичної або психічної шкоди або іншим шля-

хом створить для дитини нетерпимих обставинку (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 21 жовтня 2015 р. у справі № 6-1598цс15*).

1.12.5. Відповідно до ч. 1 ст. 58 Конституції України закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи.

Згідно із ч. 1 Прикінцевих положень СК України цей Кодекс набрав чинності з 1 січня 2004 р.

Спірне майно придбано подружжям до 2004 р., тобто до набрання чинності СК України, а тому при вирішенні справи судам необхідно було застосовувати положення КпШС України, який був чинний на момент виникнення спірних правовідносин.

Майно, яке належало кожному з подружжя до одруження, а також одержане ним під час шлюбу в дар або в порядку спадкування відповідно до ст. 24 КпШС України є власністю кожного з них (роздільним майном).

Згідно зі ст. 28 КпШС України в разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, їх частки є рівними.

Аналогічне положення закону закріплено й у ст. 70 СК України, яким суди керувалися при вирішенні даної справи.

Ураховуючи зазначене вище та встановлені судами попередніх інстанцій фактичні обставини, хоча і при застосуванні неналежних положень СК України замість положень КпШС України, суди правильно вирішили справу по суті, а з урахуванням того, що за наслідком розгляду даної справи із застосуванням КпШС України результат по суті не зміниться, тому в задоволенні заяви слід відмовити (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 4 листопада 2015 р. у справі № 6-1662цс15*).

1.12.6. Відповідно до ст. 331 ЦК України право власності на нову річ, яка виготовлена (створена) особою, набувається нею, якщо інше не встановлено договором або законом. Особа, яка виготовила (створила) річ зі своїх матеріалів на підставі договору, є власником цієї речі. Право власності на новостворене нерухоме майно (житлові будинки, будівлі, споруди тощо) виникає з моменту завершення будівництва (створення майна). Якщо договором або законом передбачено прийняття нерухомого майна до експлуатації, право власності виникає з моменту його прийняття до експлуатації. Якщо право власності на нерухоме майно відповідно до закону підлягає

державній реєстрації, право власності виникає з моменту державної реєстрації. До завершення будівництва (створення майна) особа вважається власником матеріалів, обладнання тощо, які були використані в процесі цього будівництва (створення майна).

Порядок прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів визначено постановою Кабінету Міністрів України від 20 травня 2009 р. № 534¹ та іншими нормативними актами Кабінету Міністрів України та Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України.

Відповідно до вимог статей 328 та 329 ЦК України право власності набувається на підставах, що не заборонені законом.

За змістом зазначених норм матеріального права до прийняття новоствореного нерухомого майна до експлуатації та його державної реєстрації право власності на це новостворене нерухоме майно як об'єкт цивільного обороту не виникає, у такому випадку особа є власником лише матеріалів, обладнання, які були використані в процесі цього будівництва (створення майна).

У разі неможливості поділу незакінченого будівництвом будинку суд може визнати право за сторонами спору на будівельні матеріали і конструктивні елементи будинку або з урахуванням конкретних обставин залишити його одній зі сторін, а іншій присудити компенсацію.

Визнаючи при цьому право власності на матеріали чи обладнання, суд у своєму рішенні має зазначити (назвати) ці матеріали чи обладнання (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 18 листопада 2015 р. у справі № 6-388цс15*).

1.12.7. Згідно зі ст. 196 СК України при виникненні заборгованості з вини особи, яка зобов'язана сплачувати аліменти за рішенням суду, одержувач аліментів має право на стягнення неустойки (пені) у розмірі одного відсотка від суми несплачених аліментів за кожен день прострочення. Розмір неустойки може бути зменшений судом з урахуванням матеріального та сімейного стану платника аліментів.

Правило про стягнення неустойки (пені) в розмірі одного відсотка від суми несплачених аліментів за кожен день прострочення полягає в тому, що при обчисленні загальної суми пені за прострочення сплати аліментів урахується сума несплачених аліментів та кількість днів прострочення.

Оскільки аліменти нараховуються щомісячно, то строк виконання цього обов'язку буде різним, а тому кількість днів прострочення сплати аліментів за кожен місяць також буде різною.

Пеня за прострочення зі сплати аліментів нараховується за кожним періодичним платежем окремо з дня порушення платником аліментів свого обов'язку щодо їх сплати до дня ухвалення судом рішення, після чого розмір нарахованої пені за кожним щомісячним платежем підсумовується та визначається загальна сума пені за порушення аліментних зобов'язань (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 25 листопада 2015 р. у справі № 6-2022цс15*).

1.12.8. Відповідно до положень статей 6, 17 ЗК України 1990 р., Декрету Кабінету Міністрів України від 26 грудня 1992 р. № 15-92 «Про приватизацію земельних ділянок» (далі — Декрет № 15-92), Порядку передачі земельних ділянок у приватну власність громадян (затверджено наказом Державного комітету України по земельних ресурсах від 15 лютого 1993 р. № 10; далі — Порядок передачі земельних ділянок) і ст. 22 КпШС України, які були чинними на час приватизації особою спірної земельної ділянки, земельна ділянка, одержана громадянином у період шлюбу в приватну власність для будівництва та обслуговування жилого будинку й господарських будівель, ведення особистого підсобного господарства, садівництва, дачного і гаражного будівництва, є його власністю, а не спільною сумісною власністю подружжя, оскільки йдеться не про майно, нажите подружжям у шлюбі, а про одержану громадянином частку у земельному фонді.

Разом з тим, виходячи з положень ст. 30 ЗК України 1990 р., згідно з якою при переході права власності на будівлю і споруду разом з цими об'єктами переходить і право власності на земельну ділянку без зміни її цільового призначення, у разі будівництва подружжям на земельній ділянці будівель і споруд право власності на земельну ділянку відповідно виникає й в учасників спільної власності на ці будівлі та споруди. Аналогічне право в учасників спільної власності на будівлі і споруди виникає при приватизації земельних ділянок, на яких останні знаходяться.

Такі самі норми містяться в нині чинних ст. 120 ЗК України та ст. 377 ЦК України.

Відповідно до ст. 22 КпШС України, чинного на час будівництва спірного будинку, майно, нажите подружжям за час шлюбу, є його спільною сумісною власністю. Кожен з подружжя має рівні права володіння, користування і розпорядження

¹ Втратила чинність, але була чинною на час виникнення спірних правовідносин.

цим майном. Подружжя користується рівними правами на майно і в тому разі, якщо один з них був зайнятий веденням домашнього господарства, доглядом за дітьми або з інших поважних причин не мав самостійного заробітку.

Згідно зі ст. 28 КпШС України в разі поділу майна, яке є спільною сумісною власністю подружжя, їх частки визнаються рівними.

Аналогічні норми містяться і в статтях 60, 63, 70 СК України, ч. 3 ст. 368, ч. 2 ст. 372 ЦК України (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 9 грудня 2015 р. у справі № 6-814цс15*).

1.12.9. Системний аналіз статей 57, 60, 61 СК України дозволяє дійти висновку про те, що майно фізичної особи — підприємця може бути об'єктом спільної сумісної власності подружжя і предметом поділу між ними з урахуванням загальних вимог законодавства щодо критеріїв визначення спільного майна подружжя та способів поділу його між ними.

Під час здійснення поділу майна в судовому порядку суд повинен виходити з презумпції рівності часток, а також з вимог ст. 71 СК України, відповідно до якої поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, здійснюється шляхом виділення його в натурі або реалізується через виплату грошової компенсації вартості його частки у разі неподільності майна (ч. 2 ст. 364 ЦК України). При цьому, відповідно до ч. 3 ст. 71 СК України речі для професійних занять присуджуються тому з подружжя, хто використовував їх у своїй професійній діяльності. Вартість цих речей враховується при присудженні іншого майна другому з подружжя.

Майно фізичної особи — підприємця (яке використовується для його господарської діяльності) вважається спільним майном подружжя, як і інше майно, набуте в період шлюбу, за умови, що воно придбане за рахунок належних подружжю коштів (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 16 грудня 2015 р. у справі № 6-1109цс15*).

1.12.10. Статтею 60 СК України визначено, що майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу).

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 57 цього Кодексу особистою приватною власністю дружини, чоловіка є майно, набуте нею, ним за час шлюбу, але за кошти, які належали їй (йому) особисто.

Отже, належність майна до спільної сумісної власності подружжя визначається не тільки фактом придбання його під час шлюбу, але й спільною участю подружжя коштами або працею в набутті майна. Застосовуючи норму ст. 60 СК України та визнаючи право спільної сумісної власності подружжя на майно, суд повинен установити не тільки факт набуття майна під час шлюбу, але й той факт, що джерелом його набуття були спільні сумісні кошти або спільна праця подружжя.

Тобто статус спільної сумісної власності визначається такими критеріями: 1) час набуття майна; 2) кошти, за які таке майно було набуто (джерело набуття).

Норма ст. 60 СК України вважається застосованою правильно, якщо набуття майна відповідає зазначеним критеріям.

У зв'язку з викладеним в разі придбання майна хоча й у період шлюбу, але за особисті кошти одного з подружжя, це майно не може вважатися об'єктом спільної сумісної власності подружжя, а є особистою приватною власністю того з подружжя, за особисті кошти якого воно придбане.

Тому, сам по собі факт придбання спірної майна в період шлюбу не є безумовною підставою для віднесення такого майна до об'єктів права спільної сумісної власності подружжя (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 16 грудня 2015 р. у справі № 6-2641цс15*).

1.12.11. Відповідно до положень статей 6, 17 ЗК України 1990 р., Декрету № 15-92, Порядку передачі земельних ділянок і ст. 22 КпШС України, які були чинними на час приватизації спірної земельної ділянки, земельна ділянка, одержана громадянином у період шлюбу в приватну власність для будівництва та обслуговування жилого будинку й господарських будівель, ведення особистого підсобного господарства, садівництва, дачного і гаражного будівництва, є його власністю, а не спільною сумісною власністю подружжя, оскільки йдеться не про майно, нажите подружжям у шлюбі, а про одержану громадянином частку у земельному фонді.

Разом з тим, виходячи з положень ст. 30 ЗК України 1990 р., згідно з якою при переході права власності на будівлю і споруду разом з цими об'єктами переходить і право власності на земельну ділянку без зміни її цільового призначення, у разі будівництва подружжям на земельній ділянці будівель і споруд право власності на земельну ділянку відповідно виникає й в учасників спільної власності на ці будівлі та споруди. Аналогічне право в учасників спільної

власності на будівлі і споруди виникає при приватизації земельних ділянок, на яких останні знаходяться.

Також згідно з існуючим на час спорудження спірного житлового будинку законодавством (статті 6, 30 ЗК України 1990 р., статті 16, 17 Закону України від 7 лютого 1991 р. № 697-ХІІ «Про власність») індивідуальне житлове будівництво здійснювалося з метою забезпечення житловою площею тих громадян і членів їх сімей, яким у встановленому порядку надано право на земельну ділянку для будівництва будинку. У зв'язку з цим сама по собі участь інших осіб у спорудженні будинку не може слугувати підставою для визнання за такими особами права власності на частку у спорудженому будинку. Такі особи можуть лише вимагати відшкодування власником будинку понесених ними затрат. Лише у виняткових випадках, якщо з урахуванням всіх обставин справи та в результаті з'ясування істинних правовідносин сторін буде встановлено, що сторонні особи брали участь у спорудженні будинку на підставі укладеної із забудовником та членами його сім'ї угоди про створення спільної власності на будинок з метою забезпечення зазначених осіб жилими приміщеннями, за особами, які, не будучи членами сім'ї забудовника, брали участь у

спорудженні будинку, може визнаватися право на частку в будинку.

Відповідно до ч. 2 ст. 331 ЦК України право власності на новостворене нерухоме майно (житлові будинки, будівлі, споруди тощо) виникає з моменту завершення будівництва (створення майна). Якщо законом передбачено прийняття нерухомого майна до експлуатації, право власності виникає з моменту його прийняття до експлуатації. Якщо право власності відповідно до закону підлягає державній реєстрації, право власності виникає з моменту державної реєстрації.

Новостворене нерухоме майно набуває юридичного статусу житлового будинку після прийняття його до експлуатації і з моменту державної реєстрації права власності на нього. Однак, до цього, не будучи житловим будинком, об'єкт незавершеного будівництва є сукупністю будівельних матеріалів, тобто речей як предметів матеріального світу, щодо яких можуть виникати цивільні права та обов'язки, а отже, є майном, яке за умов, передбачених законом, може належати на праві спільної сумісної власності подружжю і з дотриманням будівельних норм і правил підлягати поділу між ними (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 16 грудня 2015 р. у справі № 6-2710цс15*).

Підрозділ 1.13. Спори, що виникають зі спадкових правовідносин

1.13.1. Згідно зі ст. 76 Цивільного кодексу Української РСР перебіг строку позовної давності починається з дня виникнення права на позов. Право на позов виникає з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення свого права. Аналогічним чином питання початку перебігу позовної давності визначені і в ст. 261 ЦК України, згідно з якою перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або особу, яка його порушила.

Відповідно до ч. 3 ст. 29 КпШС України для вимоги про поділ майна, яке є спільною сумісною власністю розведеного подружжя, встановлюється трирічний строк позовної давності. Згідно зі ст. 11 КпШС України у тих випадках, коли для окремих вимог встановлено строк позовної давності, він обчислюється, якщо інше не встановлено законом, з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення свого права. Аналогічний порядок обчислення перебігу позовної давності визначено й ч. 2 ст. 72 СК України.

Вирішуючи питання перебігу позовної давності, суди мають врахувати, що при визначенні початку перебігу позовної давності слід виходити не з часу, коли сторони розірвали шлюб, а з часу, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення свого майнового права, оскільки сам по собі факт припинення шлюбу не свідчить про порушення права власності одного із подружжя.

Неподання позову про поділ майна, у тому числі до спливу трьох років з дня розірвання шлюбу, за відсутності доказів, які б підтверджували заперечення права одного з подружжя на набуте у період шлюбу майно, зареєстроване за іншим подружжям, не може свідчити про порушення права і вказувати на початок перебігу позовної давності (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 23 вересня 2015 р. у справі № 6-258цс15*).

1.13.2. Стаття 331 ЦК України у редакції до часу смерті спадкодавця встановила загальне правило, відповідно до якого право власності на новостворене нерухоме майно (житлові будинки,

будівлі, споруди тощо) виникає з моменту завершення будівництва (створення майна). Якщо договором або законом передбачено прийняття нерухомого майна до експлуатації, право власності виникає з моменту його прийняття до експлуатації. Якщо право власності на нерухоме майно відповідно до закону підлягає державній реєстрації, право власності виникає з моменту державної реєстрації.

З моменту прийняття новоствореного нерухомого майна до експлуатації та його державної реєстрації виникає і право власності на цей об'єкт, яке може бути об'єктом спадкування.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2004 р. № 1243 «Про порядок прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів»², прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів полягає у підтвердженні державними приймальними комісіями готовності об'єкта до експлуатації за його цільовим призначенням відповідно до будівельних норм та правил.

Саме із цього моменту новостворене майно з категорії побудови переходить до категорії майна як об'єкта цивільного права.

При цьому відповідно до ч. 1 ст. 182 ЦК України право власності та інші речові права на нерухомі речі, обтяження цих прав, їх виникнення, перехід і припинення підлягають державній реєстрації.

Відповідно до вимог ст. 1216 ЦК України спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців).

До складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент

відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті (ст. 1218 ЦК України).

Отже, на відміну від об'єктів цивільних прав (речей, майна, майнових прав тощо), об'єктами спадщини за ЦК України є права та обов'язки, у тому числі об'єкти цивільних прав, які належали особі на час смерті, право власності або права за договором, якщо ці права не пов'язані з особою спадкодавця (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 7 жовтня 2015 р. у справі № 6-641цс15*).

1.13.3. Відповідно до ч. 3 ст. 1272 ЦК України за позовом спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини.

За змістом вищезазначеної статті поважними причинами пропуску строку для прийняття спадщини є ті, які пов'язані з об'єктивними, непереборними, істотними труднощами для спадкоємця на вчинення цих дій.

Отже, правила ч. 3 ст. 1272 ЦК України можуть бути застосовані, якщо: 1) у спадкоємця були перешкоди для подання такої заяви; 2) ці обставини визнані судом поважними.

Якщо ж у спадкоємця перешкод для подання заяви не було, а він не скористався правом на прийняття спадщини через відсутність інформації про смерть спадкодавця, то правові підстави для визначення додаткового строку для прийняття спадщини відсутні (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 4 листопада 2015 р. у справі № 6-1486цс15*).

(Продовження матеріалу буде опубліковано в наступних номерах журналу)

² Втратила чинність.

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК України (п. 1 ч. 1 ст. 400¹² КПК України 1960 р.), за II півріччя 2015 р. *

Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг

Службова особа як спеціальний суб'єкт злочину крім загальних ознак суб'єкта злочину характеризується спеціальними ознаками, а саме: а) посадовими, які визначають сферу діяльності (де саме виконуються відповідні повноваження); б) функціональними — ті, які визначають коло повноважень, у зв'язку з наявністю яких особа належить до службових.

При цьому зайняття особою посади в органі державної влади саме по собі недостатнє для визнання особи службовою. Статус службової особи пов'язується з виконанням однієї з трьох функцій — представника влади, організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських.

Відповідно до п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво» до представників влади належать працівники державних органів та їх апарату, які наділені правом у межах своєї компетенції ставити вимоги, а також приймати рішення, обов'язкові для виконання юридичними і фізичними особами незалежно від їх відомчої належності та підлеглості.

Організаційно-розпорядчі функції — це обов'язки зі здійснення керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форм власності.

Адміністративно-господарські обов'язки — це обов'язки з управління або розпорядження державним, колективним чи приватним майном (установлення порядку його зберігання, переробки, реалізації, забезпечення контролю за цими операціями тощо).

Отже, для визнання особи службовою необхідно встановити, що вона займає певну посаду, користується правами і наділена обов'язками у зв'язку з тим, що покликана діяти в інтересах певних соціальних груп.

На момент вчинення інкримінованого С. діяння основні положення закону про наявність статусу службової особи пов'язувались із виконанням функцій представників влади чи місцевого самоврядування, а також зайняттям постійно або тимчасово посад в органах державної влади, місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях.

Державний комітет України по земельних ресурсах (далі — Держкомзем) згідно з положенням про цей орган, затвердженим Указом Президента України від 14 серпня 2000 р. № 970/2000, є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом

Міністрів України. У випадках, передбачених законодавством, рішення Держкомзему є обов'язковими для виконання центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами і організаціями всіх форм власності та громадянами. Держкомзем здійснює свої повноваження безпосередньо та через єдину систему державних органів земельних ресурсів. Його територіальні підрозділи також мають статус органів виконавчої влади.

У такому разі головний спеціаліст — юрист-консульт відділу Держкомзему в м. Яремче Івано-Франківської області С. займала посаду в органі державної влади і цією (посадовою) ознакою службової особи вона була наділена.

Однак зайняття посади в органі державної влади ще недостатнє для визнання особи служ-

* Закінчення. Початок матеріалу опубліковано в журналі за 2016 р. № 6. — С. 27—37.

бовою. Статус службової особи в законодавстві й теорії кримінального права пов'язується з виконанням однієї з трьох функцій — представника влади, організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських.

У п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво» Верховний Суд України роз'яснив, що до представників влади належать працівники державних органів та їх апарату, які наділені правом у межах своєї компетенції ставити вимоги, а також приймати рішення, обов'язкові для виконання юридичними і фізичними особами незалежно від їх відомчої належності та підлеглості.

Зі змісту посадової інструкції головного спеціаліста з юридичного та кадрового забезпечення відділу Держкомзему у м. Яремче, затвердженої начальником цього відділу, не вбачається наявності будь-яких владних повноважень в особи, яка займає таку посаду, оскільки вона не наділена повноваженнями давати вказівки та розпорядження, обов'язкові для виконання будь-якими громадянами чи установами.

Пункт 25 зазначеної посадової інструкції «Підготовка та видача довідок про перелік обмежень прав на земельну ділянку і наявні земельні сервітути», як впливає із самих довідок від 17 травня 2011 р. № 307 і від 3 листопада 2011 р. № 589 та інших матеріалів справи, передбачав обов'язок С. щодо визначення наявності чи відсутності земельного сервітуту, обмеження у використанні земель та додержання режиму, складання тексту довідки, подання його на затвердження начальнику чи заступнику начальника відділу Держкомзему, реєстрацію довідки та її видачу заявнику. Вона не була наділена повноваженнями «вирішувати питання по суті» — встановлювати коло осіб, яким могла бути видана відповідна довідка, визначати наявність чи відсутність певних охоронних зон, черговість виготовлення довідок тощо.

II. ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПІД ЧАС ПЕРЕГЛЯДУ СПРАВ ВЕРХОВНИМ СУДОМ УКРАЇНИ

Перегляд рішення касаційного суду можливий, а втручання (невтручання) в таке рішення є необхідним (непотрібним), коли є неоднаковість у правозастосуванні, що зумовлює суд висловити свою правову позицію щодо правильного застосування норми права, передбаченої законом України про кримінальну відповідальність. Ключовою умовою такого перегляду є наявність різних незалежно від форми і змісту правових висновків суду касаційної інстанції, в основі яких перебуває застосування однієї і тієї самої норми права про кримінальну

Отже, головний спеціаліст з юридичного та кадрового забезпечення відділу Держкомзему не мав статусу представника влади.

Організаційно-розпорядчі функції — це обов'язки зі здійснення керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форм власності.

Аналіз п. 5 посадової інструкції, в якому зазначено, що працівник організовує здійснення контролю за належним станом розгляду звернень громадян спеціалістами Держкомзему, дає підстави для висновку, що С. мала контрольні та організаційні повноваження щодо інших працівників відділу, здійснювала керівництво їх виробничою діяльністю.

Разом з тим особа має статус службової не у зв'язку з наявністю певних повноважень взагалі, а наявність чи відсутність такого статусу визначається щодо конкретних вчинюваних дій.

С. при підготовці та видачі довідок не користувалася повноваженнями щодо організації здійснення контролю, оскільки не можна бути службовою особою щодо себе самого, не можна керувати самим собою.

Адміністративно-господарські обов'язки — це обов'язки з управління або розпорядження державним, колективним чи приватним майном (установлення порядку його зберігання, переробки, реалізації, забезпечення контролю за цими операціями тощо). З фактичних обставин та матеріалів справи вбачається, що С. не виконувала таких обов'язків.

Таким чином, С. як головний спеціаліст із юридичного та кадрового забезпечення відділу Держкомзему у м. Яремче не була наділена владою і не використовувала службового становища (*постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 8 жовтня 2015 р. у справі № 5-109кц15*).

відповідальність у не менш ніж у двох кримінальних провадженнях, і хоча б в одному з яких сторона кримінального провадження ставила під сумнів (оспорювала) у будь-який спосіб правильність застосування такої норми.

Правозастосування — це здійснювана в процедурно-процесуальному порядку діяльність суду, яка полягає в індивідуалізації юридичних норм стосовно конкретних суб'єктів і конкретних життєвих випадків у акті застосування норм права. Так, правозастосування має місце лише тоді, коли норма права реально втілена у певному судовому рішенні, а конкретні життєві обставини оцінені з погляду саме цієї норми.

Якщо реального відображення в оспореному судовому рішенні норма права не знайшла, то це унеможливорює вирішення питання про однаковість її застосування.

Ініціюючи перегляд Верховним Судом України ухвали суду касаційної інстанції, засуджені стверджували, що суд застосував норму ч. 3 ст. 28 КК України про кримінальну відповідальність за вчинення шахрайських дій у складі організованої групи не так само, як було застосовано цю саму норму права про кримінальну відповідальність за вчинення групового злочину в рішеннях за подібних правовідносин. Вони наголошували, що касаційний суд неправильно оцінив інкриміновані їм суспільно небезпечні діяння та помилково витлумачив матеріальний закон. На думку засуджених, висновки суду про наявність у їхніх діяннях зазначеної кваліфікуючої ознаки ґрунтуються на припущеннях, жодного доказу на підтвердження цього в судових рішеннях не зазначено. Вважали, що поза увагою судів залишилося те, що сама по собі неодноразовість вчинення злочинних діянь, розподіл ролей не можуть свідчити про складну форму співучасті, якою є організована група. Вони стверджували, що суд допустив змішування понять «вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб» і «вчинення злочину організованою групою».

Також у своїх заявах засуджені Н., К. і П., посилаючись на п. 2 ч. 1 ст. 445 КПК України, зазначили про неоднакове застосування судом касаційної інстанції норми права, передбаченої КПК України, а саме надання цим судом різних правових висновків у частині недотримання судами нижчої ланки форми складання судових рішень при вирішенні питання про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (в одній справі — вироком, у іншій — ухвалою).

Із матеріалів справи вбачається, що у порівнюваних рішеннях від 17 квітня 2014 р. і 18 листопада 2014 р. суд касаційної інстанції, погодившись з висновками судів першої та апеляційної інстанцій про виключення з діянь винних осіб зазначеної норми, які зроблені ними на підставі дослідження фактичних обставин справи, не надав свого правового висновку щодо застосування або незастосування цієї норми.

Посилання у заявах на рішення касаційного суду від 25 вересня 2014 р. також не може бути визнано як приклад для порівняння, оскільки у ньому суд погодився з правовою оцінкою діянь засуджених за ч. 4 ст. 190 КК України, наданою судами нижчих інстанцій, і учасники кримінального провадження у касаційних скаргах не заперечували прабвильність або неправильність застосування вказаної норми права.

Висновки суду касаційної інстанції, висловлені в ухвалі від 21 серпня 2014 р. Верховний Суд України не може визнати підставою для порівняння правильності застосування норми процесуального права, яка передбачає звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності, на підставі ст. 49 КК України, оскільки в цьому рішенні суд дійшов висновку про обґрунтованість звільнення Особи 2 від призначеного їй покарання, а не про звільнення від кримінальної відповідальності, як про це заявники порушували питання у своїх заявах (*постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 19 листопада 2015 р. у справі № 5-54кц15*).

Законом України від 12 лютого 2015 р. № 192-VIII «Про забезпечення права на справедливий суд», який набрав чинності 28 березня 2015 р., викладено нову редакцію ст. 445 КПК України та впроваджено підставу перегляду Верховним Судом України рішень суду касаційної інстанції, передбачену п. 2 ч. 1 цієї статті — неоднакове застосування судом касаційної інстанції однієї і тієї самої норми, передбаченої цим Кодексом, що зумовило ухвалення різних за змістом судових рішень.

Тобто з підстав, указаних у цьому пункті, Верховним Судом України може бути переглянуто ухвали суду касаційної інстанції, постановлені 28 березня 2015 р. й пізніше. При цьому на підтвердження неоднаковості рішень у зв'язку з обставинами, зазначеними в цих пунктах, повинні подаватися ухвали суду касаційної інстанції, постановлені й до 28 березня 2015 р., але після 20 листопада 2012 р., бо саме в цих ухвалях суд касаційної інстанції застосовував норми права, передбачені «цим Кодексом», тобто КПК України 2012 р. (п. 2 ч. 1 ст. 445 КПК України 2012 р.).

Норми КПК України 2012 р. і норми КПК України 1960 р. є нормами різних кодексів і не можуть бути порівняні в контексті їх однакового застосування.

Заявник Д. заявив, що суд касаційної інстанції в кримінальній справі щодо нього допустив неоднакове застосування норми ст. 399 КПК України 1960 р. у зв'язку з тим, що апеляційний суд при повторному розгляді справи не виконав вказівки суду касаційної інстанції, які є обов'язковими для апеляційного суду. Заявник вказував на правильність рішень касаційного суду в доданих для порівняння судових рішеннях від 14 грудня 2006 р. та 22 лютого 2011 р.

У положенні п. 2 розд. X «Прикінцеві положення» КПК України 2012 р. вказано, що з дня набрання чинності цим Кодексом втрачає чинність КПК України 1960 р. Питання про застосування Верховним Судом України норм КПК України 1960 р. вирішено в п. 15 розд. XI «Перехідні положення» КПК України 2012 р., згідно з яким заяви про перегляд судових рішень Верховним

Судом України у кримінальних справах, які були розглянуті до набрання чинності КПК України 2012 р., або у справах, розгляд яких не завершено з набранням чинності цим Кодексом, подаються й розглядаються в порядку, що діяв до набрання чинності КПК України 2012 р.

Отже, Верховний Суд України дійшов висновку, що правовідносини, які виникають, розвиваються і припиняються у зв'язку з реалізацією права осіб на подання заяв про перегляд Верховним Судом України рішень суду касаційної інстанції, ухвалених за процедурою КПК України 1960 р., мають визначатися за КПК України 1960 р. Пункт 2 ч. 1 ст. 445 КПК України 2012 р. (у редакції Закону від 12 лютого 2015 р.) до таких правовідносин застосовуватися не може (*постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 17 грудня 2015 р. у справі № 5-55кс15*).

Відповідно до положень ч. 4 ст. 447 КПК України, не може допускатися перегляд (у який би спосіб він не ініціювався) виправдувального вироку, ухвали про закриття справи або інших рішень, які поліпшують становище особи, поза межами установлених законом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, і так само не пізніше одного року з дня постановлення такого судового рішення.

Зазначене процесуальне обмеження стосовно перегляду Верховним Судом України виправдувального вироку, ухвали про закриття справи або інших судових рішень з метою погіршення становища засудженого є однією з істотних процесуальних гарантій для осіб, щодо яких ухвалені такі судові рішення; вони спрямовані на забезпечення дії принципу правової визначеності, відповідно до якого реалізація прав людини неможлива без суворого дотримання встановлених законом строків проведення відповідної процесуальної дії.

Отже, подання заяви про перегляд зазначених судових рішень, допуск до провадження та її розгляд у Верховному Суді України залежить саме від певного конкретного виду рішення суду (судів) нижчої ланки, стосовно якого ухвалювалось рішення касаційної інстанції, або від рішення касаційного суду, яким було поліпшено становище особи, але тільки не від події, з якою пов'язується перегляд судових рішень на загальних підставах (пункти 1—2 ч. 1 ст. 445 КПК України).

З матеріалів справи вбачається, що вироком районного суду від 18 липня 2014 р. П. визнано невинним у пред'явленому обвинуваченні, передбаченому ч. 2 ст. 367 КК України та виправдано на підставі п. 2 ч. 1 ст. 6 КПК Украї-

ни 1960 р. за відсутністю в його діяннях складу злочину.

Ухвалою апеляційного суду від 13 листопада 2014 р. зазначений вирок залишено без змін.

Прокурор ініціював перегляд ухвали суду касаційної інстанції від 20 травня 2015 р., якою зазначені судові рішення залишено без змін.

Однак від дня постановлення вироку (18 липня 2014 р.) минув один рік, протягом якого закон дозволяє перегляд таких рішень, і, відповідно, не допускає цього робити після його закінчення.

Указані обставини, в контексті процесуальної заборони, яка міститься у ч. 4 ст. 447 КПК України, унеможливають перегляд Верховним Судом України цього судового рішення, і є підставою для відмови у задоволенні заяви прокурора (*постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 1 жовтня 2015 р. у справі № 5-151кс15*).

Законом України від 12 лютого 2015 р. № 192-VIII «Про забезпечення права на справедливий суд» (далі — Закон № 192-VIII), який набрав чинності з 28 березня 2015 р., викладено нову редакцію ст. 445 КПК України та впроваджено підставу, передбачену п. 2.

Частиною 1 ст. 58 Конституції України встановлено, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи.

Офіційне тлумачення цього конституційного положення зазначено в Рішенні Конституційного Суду України № 1-рп/99 від 9 лютого 1999 р. В указаному Рішенні, зокрема, зазначено, що за загальновизнаним принципом права закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі. Цей принцип закріплений у ч. 1 ст. 58 Конституції України, за якою дію нормативно-правового акта в часі треба розуміти так, що вона починається з моменту набрання цим актом чинності й припиняється з втратою ним чинності, тобто до події, факту застосовується той закон або інший нормативно-правовий акт, під час дії якого вони настали або мали місце.

Конституція України, закріпивши ч. 1 ст. 58 положення щодо неприпустимості зворотної дії в часі законів та інших нормативно-правових актів, водночас передбачає їх зворотню дію в часі у випадках, коли вони пом'якшують або скасовують юридичну відповідальність особи. Тобто щодо юридичної відповідальності застосовується новий закон чи інший нормативно-правовий акт, що пом'якшує або скасовує відповідальність особи за вчинене правопорушення під час дії нормативно-правового акта, яким визначались поняття правопорушення і відповідальність за нього.

Відповідальність можлива лише за наявності в законі чи іншому нормативно-правовому акті визначення правопорушення, за яке така юридична відповідальність особи передбачена, і яка може реалізовуватись у формі примусу зі сторони уповноваженого державою органу.

Які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили, визначає КК України.

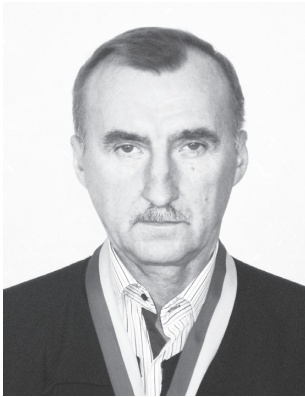
Кримінальним процесуальним законодавством України визначається порядок провадження в кримінальних справах, тобто порядок вчинення процесуальних дій і прийняття кримінальних процесуальних рішень.

На відміну від кримінального матеріального закону, новий кримінальний процесуальний закон не має зворотної дії навіть у тих випадках, коли його правила є більш сприятливі для учасників кримінального провадження. Повернення процесу (процесуальних дій) неможливе. Це положення впливає з ч. 1 ст. 5 КПК України, відповідно до якої процесуальна дія проводиться, а процесуальне рішення приймається згідно з положеннями цього Кодексу, чинними на момент початку виконання такої дії або прийняття такого рішення.

Отже, за загальним правилом п. 2 ч. 1 ст. 445 КПК України в редакції Закону № 192-VIII підлягає застосуванню з дати набрання цим Законом чинності. Тобто предметом перегляду Верховного Суду України із зазначеної підстави можуть бути лише ухвали суду касаційної інстанції, постановлені 28 березня 2015 р. і пізніше.

(Постанови Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 17 грудня 2015 р. у справі № 5-112кс15, від 24 грудня 2015 р. у справі № 5-126кс15, від 17 грудня 2015 р.

у справі № 5-184кс15, від 17 грудня 2015 р. у справі № 5-187кс15, від 17 грудня 2015 р. у справі № 5-205кс15, від 17 грудня 2015 р. у справі № 5-230кс15).

В.К. Гаврилюк,
голова Апеляційного суду Луганської області

В.В. Кострицький,
суддя Апеляційного суду Луганської області

Кримінальна відповідальність за порушення таємниці голосування

Summary

The authors of the article analyze the statutory provisions, which provide for criminal liability for violation of voting secrecy in the context of the relevant norms of electoral law, the legislation on referendum and practice of their application. They also put forward proposals on how to improve the mechanism of criminal and legal protection of the secrecy to vote

Хоча перше таємне голосування на виборах відбулося у Франції після революції 1789 р., до другої половини XIX ст. у багатьох європейських країнах загальноприйнятим вважалося саме відкрите голосування¹. Наприклад, відомий британський філософ Джон Стюарт Мілль (Міл) (1806—1873) зазначив, що, як правило, саме відкрите голосування спонукає виборця поводитися гідно та «віддати свій голос відповідно до своїх найкращих і найсумлінніших уявлень про суспільне добро»².

Проте сьогодні таємність голосування стала загальновизнаною гарантією права на вільні

вибори, яка відображена в основних міжнародно-правових актах з прав людини: ст. 21 Загальної декларації прав людини, ст. 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ст. 3 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод тощо.

Сьогодні таємність голосування стала загальновизнаною гарантією права на вільні вибори, яка відображена в основних міжнародно-правових актах з прав людини

Відповідно до підпункту «а» п. 4 розд. I Керівних принципів щодо виборів, прийнятих Європейською комісією «За демократію через право» (Венеціанська комісія) на 51-й пленарній сесії (5—6 липня 2002 р.), та пояснювальної доповіді до цього документа, таємниця голосування є одним з аспектів вільних виборів, а її призначення

¹ Див.: Панкевич І. Принцип таємності голосування як гарантія вільних виборів: міжнародні стандарти та український досвід // Вісник Львівського університету. — 2012. — Випуск 31. — С. 198.

² Міл Д.С. Про свободу: Есе. — К., 2001. — 463 с.

зводиться до того, щоб захистити виборців від тиску, який на них можуть чинити, якщо інші довідаються про те, як вони проголосували; виборці мають таке право, однак вони й самі мають дотримувати таємниці голосування³.

На жаль, досвід проведення виборчих кампаній в Україні, у тому числі в 2015 р., показує, що практика порушення таємниці голосування з метою контролю за волевиявленням громадян досить поширена, а тому питання кримінально-правової охорони таємниці голосування потребує ґрунтовного наукового дослідження. Необхідно зазначити, що питанням законодавчого забезпечення таємниці голосування та її кримінально-правової охорони приділяло увагу багато фахівців у галузях конституційного та кримінального права (П. П. Андрушко, М. А. Бучин, І. О. Зінченко, С. Я. Лихова, М. В. Мазур, Л. П. Медіна, М. І. Мельник, І. М. Панкевич, В. Ф. Погорілко, О. О. Семенюк, В. П. Тихий, В. Л. Федоренко та ін.), але попри це кожні нові вибори виявляють нові технології незаконного впливу на процес голосування, також і шляхом порушення таємниці голосування, що вказує на «відставання» законодавства від практики. Тому означені проблеми залишаються актуальними і потребують подальшого вивчення.

Окрема кримінально-правова норма, що встановлювала відповідальність за порушення таємниці голосування, вперше з'явилась у вітчизняному законодавстві в 1960 р., коли було прийнято Кримінальний кодекс УРСР

Метою цієї статті є аналіз положень, в яких передбачена кримінальна відповідальність за порушення таємниці голосування у контексті відповідних норм виборчого права, законодавства про референдум, а також практики їх застосування; вироблення пропозицій щодо вдосконалення механізму кримінально-правової охорони таємниці голосування.

Окрема кримінально-правова норма, що встановлювала відповідальність за порушення таємниці голосування, вперше з'явилась у вітчизняному законодавстві в 1960 р., коли було прийнято Кримінальний кодекс УРСР (далі — КК 1960 р.). Стаття 129 КК 1960 р. мала назву «Порушення таємниці голосування» й стосувалася лише виборів, проте Законом від 3 березня 1993 р. № 3039-ХІІ цей Кодекс було доповнено ст. 129¹ «Порушення законодавства про

референдум», яка криміналізувала, серед іншого, порушення таємниці голосування під час референдуму⁴.

Як у першій редакції, так і в редакції 1993 р. ст. 129 КК 1960 р. передбачала кримінальну відповідальність за порушення таємниці голосування членом виборчої комісії або іншою службовою особою, а ч. 3 ст. 129¹ КК 1960 р. — за порушення таємниці голосування, вчинене членом комісії з референдуму або іншою посадовою особою. Таким чином, суб'єкт злочину був спеціальним в обох нормах, а форми об'єктивної сторони не конкретизувалися. Проте у 1999 р. до ст. 129 КК 1960 р. були внесені зміни, внаслідок яких кримінально-караним стало «умисне порушення таємниці голосування під час проведення передбачених законодавством України виборів» (ч. 1), а «ті ж діяння, вчинені членом виборчої комісії або іншою посадовою особою з використанням влади чи посадового становища» (ч. 2) утворювали кваліфікований склад злочину. При цьому ст. 129¹ КК 1960 р. змін не зазнала. Отже, після указаних змін суб'єкт злочину за ч. 1 ст. 129 КК 1960 р. став загальним, а за ч. 3 ст. 129¹ КК 1960 р. — залишився спеціальним.

За аналогією з КК 1960 р. в Кримінальному кодексі України, прийнятому 5 квітня 2001 р. (далі — КК), законодавець включив окремі норми, що здійснювали кримінально-правову охорону таємниці голосування під час виборів (ст. 159) і під час референдуму (ст. 160).

Так, у редакції 2001 р. ст. 159 КК України передбачала кримінальну відповідальність за «умисне порушення таємниці голосування під час проведення передбачених законом України виборів, вчинене членом виборчої комісії або іншою службовою особою з використанням влади чи службового становища», таким чином знову був визначений спеціальний суб'єкт злочину. Стаття 160 КК у свою чергу визнавала злочином порушення таємниці голосування, вчинене членом комісії з проведення референдуму або іншою службовою особою, як це було в ст. 129¹ КК 1960 р.

Проте Законом від 23 лютого 2006 р. № 3504-IV ст. 159 КК була викладена в новій редакції, яка досі чинна та згідно з якою злочином було визнано «умисне порушення таємниці голосування під час проведення виборів або референдуму, що виявилось у розголошенні змісту волевиявлення громадянина, який взяв участь у виборах або

³ Див.: Керівні принципи щодо виборів, прийняті Венеціанською комісією на 51-й пленарній сесії (5—6 липня 2002 р.). — С. 4, 23 // [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2002\)023rev-ukr](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2002)023rev-ukr)

⁴ Див. детальніше: Мазур М. В. Злочини проти виборчих прав громадян: історико-правовий аспект // Форум права. — 2011. — № 2. — С. 539—545.

референдумі» (ч. 1), а «те саме діяння, вчинене членом виборчої комісії або комісії з референдуму чи іншою службовою особою з використанням свого службового становища» (ч. 2) стало утворювати кваліфікований склад злочину.

Таким чином, суб'єкт злочину знову став загальним, а об'єктивну сторону складу злочину стало утворювати не будь-яке порушення таємни-

На практиці кримінально-правові норми щодо порушення таємниці голосування застосовувалися вкрай рідко. Так, за результатами пошуку в Єдиному державному реєстрі судових рішень, який існує з 2006 р., за запитом за категорією справ «Порушення таємниці голосування» або за текстом «ст. 159 КК» вдалося знайти документи, які стосувалися лише трьох кримінальних справ (проваджень) за ст. 159 КК

ці голосування, а лише таке, що виявилось у розголошенні змісту волевиявлення громадянина. При цьому дію норми було поширено не тільки на процес виборів, але й на процес референдуму. Водночас положення ст. 160 КК залишалися незмінними аж до набрання чинності Законом від 14 жовтня 2014 р. № 1703-VII, відколи вона змінилася кардинально, встановивши відповідальність за зовсім інший злочин — підкуп виборця, учасника референдуму, що призвело до виникнення колізії між ст. 159 та 160 КК. Слід зазначити, що на практиці кримінально-правові норми щодо порушення таємниці голосування застосовувалися вкрай рідко. Так, за результатами пошуку в Єдиному державному реєстрі судових рішень (далі — ЄДРСР), який існує з 2006 р., за запитом за категорією справ «Порушення таємниці голосування» або за текстом «ст. 159 КК» вдалося знайти документи, які стосувалися лише трьох кримінальних справ (проваджень) за ст. 159 КК. Зокрема, у рішенні Уманського міськрайонного суду Черкаської області від 5 квітня 2011 р. в цивільній справі за позовом А. до Генеральної прокуратури України, Прокуратури Черкаської області, Державного казначейства України про відшкодування моральної та матеріальної шкоди, завданої незаконними діями органів досудового слідства, йдеться, що 15 грудня 2004 р. за фактом перешкоджання здійсненню виборчого права та порушення таємниці голосування під час проведення виборів Президента України, відносно службових осіб Старобабанівської виправної колонії № 92 с. Старі Бабани Уманського району Черкаської області була порушена кримінальна справа за ч. 2 ст. 157, ст. 159 КК, але 20 травня

2006 р. постановою Прокуратури Уманського району Черкаської області провадження у цій кримінальній справі було закрито на підставі п. 2 ст. 213, п. 2 ст. 6 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК) у зв'язку з відсутністю в діянні складу злочину⁵.

Як убачається з кількох судових рішень, опублікованих у ЄДРСР, відповідно до вироку Советського районного суду м. Макіївки Донецької області від 16 червня 2010 р. О. було визнано винним та засуджено за те, що 17 січня 2010 р. в день проведення виборів Президента України, будучи членом виборчої комісії виборчої дільниці № 68 на території виборчого округу № 56 у м. Макіївці Донецької області, розташованого у приміщенні загальноосвітньої школи, в період з 13 год. 30 хв. по 13 год. 40 хв. він відібрав із рук потерпілої, яка виходила з кабінки для голосування, бюлетень та показав його членам виборчої комісії й таким чином перешкодив вільному здійсненню потерпілою свого виборчого права та умисно порушив таємницю голосування, що виявилось у розголошенні змісту волевиявлення потерпілої, яка брала участь у виборах. Після скасування вироку касаційним судом вироком від 9 жовтня 2012 р. О. було повторно засуджено за ч. 3 ст. 157, ч. 2 ст. 159 КК. Але після повторного скасування Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і

Ст. 159 КК, яка, за задумом законодавця, спрямована на захист таємниці голосування з метою забезпечення вільного волевиявлення громадян через недопущення їх переслідування за зроблений вибір, як раніше, так і сьогодні залишається надзвичайно неефективною

кримінальних справ вироку суду через істотне порушення вимог КПК ухвалою апеляційного суду від 13 серпня 2013 р. було вирішено кримінальну справу повернути прокурору на додаткове розслідування, яке станом на 14 травня 2014 р. (незадовго до окупації м. Макіївки) тривало⁶.

⁵ Див.: Рішення Уманського міськрайонного суду Черкаської області від 5 квітня 2011 р. в цивільній справі № 2-103/2011 за позовом Особи 1 до Генеральної прокуратури України, Прокуратури Черкаської області, Державного казначейства України про відшкодування моральної та матеріальної шкоди, завданої незаконними діями органів досудового слідства // Єдиний державний реєстр судових рішень. — <http://reyestr.court.gov.ua/Review/14921878>

⁶ Див.: Рішення Центрально-Міського районного суду м. Макіївки Донецької області від 14 травня 2014 р. у справі № 269/709/14-ц за позовом Особи 2 до Управління Державної казначейської служби України у м. Макіївки, Прокуратури Донецької області про відшкодування моральної шкоди // Єдиний державний реєстр судових рішень. — <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38759309>; Ухвала апеляційного суду Донецької області від 13 серпня 2013 р. у кримінальній справі ▶

В ухвалі Верховного Суду України від 20 лютого 2007 р. зазначено, що Краснокутський районний суд Харківської області вироком від 3 березня 2005 р. засудив Б. за ст. 159 КК за те, що він 31 жовтня 2004 р., під час проведення виборів на пост Президента України, будучи членом виборчої комісії, умисно зайшов до кабінки для голосування, в якій у цей час здійснювала волевиявлення інша громадянка, достовірно знаючи про те, що його дії не відповідають виборчому законодавству, чим порушив таємницю голосування останньої⁷. Це єдиний вирок за ст. 159 КК, що набрав законної сили, який можна знайти в ЄДРСР. Звідси можна зробити висновок, що ст. 159 КК, яка, за задумом законодавця, спрямована на захист таємниці голосування з метою забезпечення вільного волевиявлення громадян через недопущення їх переслідування за зроблений вибір, як раніше, так і сьогодні залишається надзвичайно неефективною. На нашу думку, однією з основних причин цього є те, що чинна редакція ст. 159 КК, так само, як і попередні редакції цієї статті та ст. 160 КК, не відповідають сучасним потребам кримінально-правової охорони такої надзвичайно важливої гарантії права на вільні вибори як таємниці голосування.

Насамперед необхідно зазначити, що недосконале формулювання чинної редакції ч. 1 ст. 159 КК створює умови для її неоднозначного тлумачення не тільки юристами-практиками, але й науковцями. Зокрема, у науковій та навчальній літературі слова «порушення таємниці голосування <...>, що виявилось у розголошенні змісту волевиявлення громадянина», які вживаються в ч. 1 ст. 159 КК, в одних випадках тлумачиться вузько (як «порушення таємниці голосування у формі розголошення змісту волевиявлення громадянина», тобто розголошення змісту волевиявлення громадянина визнається єдиним передбаченим законом способом вчинення злочину), а в інших — широко (як «порушення таємниці голосування <...>, що мало наслідком розголошення змісту волевиявлення громадянина», тобто

розголошення змісту волевиявлення громадянина визнається не способом вчинення злочину, а його наслідком, що призводить до розширення переліку способів його вчинення).

Так, М.В. Мазур вважає, що об'єктивна сторона цього злочину знаходить свій вияв у діях або бездіяльності, якими порушується право громадянина на таємне голосування шляхом розголошення змісту його волевиявлення⁸.

Дещо ширше тлумачить положення ст. 159 КК М.І. Мельник, на думку якого об'єктивна сторона передбаченого цієї нормою злочину проявляється не в «розголошенні» як такому, а «у діях або бездіяльності, які спрямовані на розголошення відомостей про зміст волевиявлення (голосування) громадянина на виборах або референдумі». При цьому вчений поширено тлумачить і слова «розголошення змісту волевиявлення громадянина на виборах чи референдумі», що, на його думку, може полягати не тільки в тому, що особа, якій став відомий зміст такого волевиявлення, ознайомлює з ним сторонніх осіб, але й у створенні своєю поведінкою умов, які надають стороннім особам можливість ознайомитися зі змістом волевиявлення громадянина. В якості прикладів науковець наводить кілька способів розголошення змісту волевиявлення громадянина: повідомлення в розмовах з іншими особами, оприлюднення в ЗМІ, демонстрація бюлетеня, який заповнив конкретний громадянин, демонстрація відеозапису чи фотознімку заповнення громадянином бюлетеня тощо⁹.

Л.М. Кривоченко пропонує ще ширше тлумачення положень ст. 159 КК, наполягаючи на тому, що об'єктивна сторона злочину, який розглядається, полягає в порушенні таємниці голосування під час проведення виборів або референдуму, що виявилось у розголошенні змісту волевиявлення громадянина, який взяв участь у виборах або референдумі. При цьому, на думку автора, таке порушення може виражатися як у дії (наприклад, влаштування в кабінці спеціальних технічних засобів для спостереження за виборцями), так і в бездіяльності (наприклад, невстановлення спеціальних закритих кабін для особисто-го, за відсутності інших осіб, заповнення бюлетенів; неопломбування урн тощо)¹⁰. Цікаво, що О.І. Зінченко пропонує аналогічне тлумачення

за апеляцією захисника (Особи 1) в інтересах засудженого (Особи 2) на вирок Советського районного суду м. Макіївки Донецької області від 9 жовтня 2012 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень. — <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33222063>; Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 20 червня 2013 р. за касаційною скаргою засудженого (Особи 1) на вирок Советського районного суду м. Макіївки Донецької області від 9 жовтня 2012 р. та ухвалу Апеляційного суду Донецької області від 8 січня 2013 р. щодо Особи 1 // Єдиний державний реєстр судових рішень. — <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32030701>

⁷ Див.: Ухвала Верховного Суду України від 20 лютого 2007 р. у кримінальній справі за касаційним поданням заступника Генерального прокурора України на вирок Краснокутського районного суду Харківської області від 3 березня 2005 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень. — <http://reyestr.court.gov.ua/Review/454490>

⁸ Див.: Мазур М.В. Кримінальна відповідальність за порушення виборчих і референдумних прав громадян: монографія. — Луганськ, 2012. — С. 126.

⁹ Див.: Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка; 7-ме вид., перероб. та доп. — К., 2010. — С. 421—422.

¹⁰ Див.: Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / За ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — 4-те вид., переробл. і допов. — Х., 2010. — С. 111.

положень як чинної редакції ст. 159 КК¹¹, так і попередньої¹².

Розширено тлумачить положення ст. 159 КК також П.П. Андрушко, який вважає, що об'єктивна сторона цього злочину може охоплювати: 1) невчинення дій із забезпечення таємниці волевиявлення громадянина-виборця під час голосування на виборах або волевиявлення громадянина під час голосування на референдумі, внаслідок чого відомості про його волевиявлення стали відомі іншим особам (розголошені); 2) створення умов (обстановки) під час проведення голосування, які надають можливість іншим особам ознайомитись зі змістом волевиявлення громадянина, наприклад, надання іншим особам можливості незаконно використати спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації у приміщеннях для проведення голосування для ознайомлення зі змістом волевиявлення громадянина, який взяв участь у виборах або референдумі; 3) доведення до відома інших осіб змісту волевиявлення громадянина під час голосування на виборах чи референдумі особою, якій такі відомості стали відомі у зв'язку з її професійною чи службовою діяльністю чи з підстав, передбачених виборчим законодавством, наприклад, у випадку заповнення громадянином бюлетеня іншого виборця із фізичними вадами або при проведенні екзит-полу — опитування виборців на виході з виборчої дільниці щодо їх волевиявлення під час голосування¹³.

Однак, на нашу думку, зміст чинної редакції ч. 1 ст. 159 КК не підлягає розширеному тлумаченню.

Так, словник української мови пропонує таке тлумачення слова «виявлятися»: «1. *заст.* Ставати видним, з'являтися; відкриватися погляду, виднітися <...>. 2. Робитися явним, помітним; проявлятися <...> // Виразитися, передаватися певними зовнішніми ознаками <...>. 3. *заст.* Освідчуватися <...>. 4. Виділятися серед кого-небудь якимись рисами, особливостями <...>. 5. *безос.* Ставати відомим, з'ясовуватися <...>. 6. Як частина складного присудка вживається у значенні: бути ким, чим або яким насправді, в дійсності <...>. 7. у *знач. вставн. сл., виявляється.*

¹¹ Див.: Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. — 5-те вид., допов. — Х., 2013. — Т. 2 : Особлива частина. — 2013. — С. 153.

¹² Див.: Кримінальний кодекс України : Науково-практичний коментар / За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — К., 2003. — С. 493—494.

¹³ Див.: Андрушко П.П. Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: Монографія. — К., 2007. — С. 292.

Як стає відомо <...>¹⁴. Отже, найдоречнішим значенням слова «виявлятися» (із зазначених вище) у контексті положень ст. 159 КК є «виразитися, передаватися певними зовнішніми ознаками». У зв'язку з цим не дивно, що словник синонімів пропонує як альтернативу слова «виявлятися» використовувати фразу «знаходити свій вираз»¹⁵.

З огляду на це, положення ч. 1 ст. 159 КК «порушення таємниці голосування <...>, що виявилось у розголошенні змісту волевиявлення громадянина» відповідно до загальноживаного значення слова «виявлятися» слід тлумачити як «порушення таємниці голосування <...>, що знайшло своє вираження, полягало в розголошенні змісту волевиявлення громадянина», а не як «порушення таємниці голосування <...>, що мало наслідком, призвело до розголошення змісту волевиявлення громадянина». Тож слова «що виявилось» у ч. 1 ст. 159 КК вказують саме на конкретну форму об'єктивної сторони злочину, але аж ніяк не на його наслідки.

Сьогодні кримінально караним є виключно порушення таємниці голосування, вчинене шляхом розголошення змісту волевиявлення громадянина

Необхідно також зауважити, що в науковій та навчальній літературі поширена точка зору, що обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину, передбаченого чинною редакцією ст. 159 КК, є час вчинення злочину — час проведення виборів або референдуму¹⁶. Однак більш виправданою, на нашу думку, є позиція М.І. Мельника та М.В. Мазура, котрі вважають, що ст. 159 КК не встановлює як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони аналізованого злочину час його вчинення¹⁷, адже порушення таємниці голосування шляхом розголошення змісту волевиявлення громадянина може мати для останнього несприятливі наслідки незалежно від того, коли таке розголошення мало місце — у день голосування або пізніше.

¹⁴ Словник української мови : в 11 т. / За ред. І.К. Білодіда. — К., 1970—1980. — Т. 1 «А—В». — 1970. — С. 548.

¹⁵ Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. — К., 2000. — С. 48.

¹⁶ Див.: Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / За ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — 4-те вид., переробл. і допов. — Х., 2010. — С. 111; Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. — 5-те вид., допов. — Х., 2013. — Т. 2 : Особлива частина. — 2013. — С. 153—154 та ін.

¹⁷ Див.: Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка; 7-ме вид., перероб. та доп. — К., 2010. — С. 423; Мазур М.В. Кримінальна відповідальність за порушення виборчих і референдумних прав громадян : монографія. — Луганськ, 2012. — С. 128.

Викладене дає підстави вважати, що сьогодні кримінально каранім є виключно порушення таємниці голосування, вчинене шляхом розголошення змісту волевиявлення громадянина. Проте в такому вигляді положення ст. 159 КК забезпечують охорону таємниці голосування не в повному обсязі. В. Осадчий з цього приводу зауважує, що в ст. 159 КК не слід «зазначати, чи відбулося розголошення змісту волевиявлення громадянина, чи ні. Адже порушення таємниці голосування може статися й інакше. Наприклад, шляхом спостереження для використання у своїх цілях відомостей про зміст волевиявлення громадянина»¹⁸.

Практика проведення виборів в Україні доводить готовність громадян з корисливих мотивів розголошувати результати свого волевиявлення (наприклад, шляхом демонстрації фотографії заповненого бюлетеня)

Приєднуючись до цього зауваження, підкреслимо, що в ст. 159 КК необхідно передбачити й інші суспільно-небезпечні способи порушення таємниці голосування виборця або учасника референдуму з боку інших осіб. Отже, пропонуємо передбачити кримінальну відповідальність за умисне незаконне порушення таємниці голосування виборця або учасника референдуму шляхом: 1) явного або прихованого спостереження за волевиявленням громадянина під час голосування, у тому числі за допомогою технічних засобів, крім випадків, передбачених законом; 2) вчинення інших дій, спрямованих на отримання інформації щодо результатів волевиявлення громадянина; 3) створення умов (обстановки) під час проведення голосування, які надають можливість іншим особам явно чи приховано, у тому числі з використанням спеціальних технічних засобів, ознайомитись зі змістом волевиявлення громадянина; 4) розголошення змісту волевиявлення виборця або учасника референдуму всупереч його волі, незалежно від того, чи було воно вчинене в день голосування, або пізніше (при цьому неважливо, в який спосіб винна особа отримала доступ до цієї інформації — законний (наприклад, громадянин сам розповів зміст свого волевиявлення, або особа отримала доступ до такої інформації, допомагаючи виборцю з особливими потребами тощо) або незаконний); 5) розголошення іншої інформації, що створює реальну можливість

¹⁸ Див.: Осадчий В. Проблеми кримінально-правової охорони виборчих та референдних прав громадян // Вісник Національної академії прокуратури України. — 2014. — № 3. — С. 59.

встановити зміст волевиявлення конкретного виборця або учасника референдуму.

Окремо відзначимо необхідність вказати в диспозиції ст. 159 КК на незаконність порушення таємниці голосування, оскільки деякі із зазначених діянь можуть бути вчинені на підставі закону. Наприклад, особа може дізнатися про зміст волевиявлення громадянина під час досудового розслідування або розгляду кримінального провадження щодо, скажімо, підкупу виборця. У виборчому законодавстві також передбачена можливість надання виборцю з особливими потребами, який не може самостійно заповнити виборчий бюлетень чи опустити його у виборчу скриньку, допомоги у виконанні цих дій відповідно до його волевиявлення та в порядку, встановленому законом. Крім того, можливі й інші ситуації,

за яких порушення таємниці голосування відбуватиметься під час вчинення діянь, передбачених законом.

На нашу думку, реалізація вказаних пропозицій на законодавчому рівні створить необхідні передумови для ефективного захисту громадян від незаконного впливу на них під час волевиявлення або за його результатами. У той же час необхідно визнати, що практика проведення виборів в Україні доводить готовність громадян з корисливих мотивів розголошувати результати свого волевиявлення (наприклад, шляхом демонстрації фотографії заповненого бюлетеня)¹⁹.

Віднедавна у виборчому законодавстві України з'явилися норми, що забороняють виборцю фотографувати або знімати на відео результати свого волевиявлення, і так само демонструвати їх іншим особам

У цьому контексті доречно знову пригадати позицію британського філософа Д.С. Мілля, який зазначав, що право голосу — це не привілей для громадянина, а обов'язок перед суспільством²⁰. З такою точкою зору можна погодитись, адже справді, «продаючи свій голос», виборець завдає шкоди суспільним інтересам через те, що при наявності певної кількості таких несумлінних громадян на виборах може перемогти не найкращий кандидат, а навпаки найгірший — той, який

¹⁹ Зазначена схема підкупу виборців була поширеною протягом останніх виборчих кампаній. Див., наприклад, — <http://www.oporaua.org/novyny/41575-najbil-sha-problena-pidchas-golosuvannya-fotografuvannya-byuletentiv-viyavleni-porushennya-na-16-00>

²⁰ Див.: Міл Д.С. Знач. праця // <http://litopys.org.ua/mill/mill15.htm>

бажає прийти до влади нечесним, злочинним шляхом.

Саме з цієї причини в Керівних принципах щодо виборів, прийнятих Венеціанською комісією, йдеться про те, що виборці не тільки мають право на таємне голосування, але й самі повинні дотримувати таємниці голосування²¹. Тож не дивно, що віднедавна у виборчому законодавстві України з'явилися норми, що забороняють виборцю фотографувати або знімати на відео результати свого волевиявлення, і так само демонструвати їх іншим особам.

Склад злочину не повинно утворювати звичайне вербальне розголошення виборцем або учасником референдуму результатів свого волевиявлення, оскільки це не створює умов для стороннього контролю за ходом чи результатами голосування

Зокрема, в ч. 1 ст. 7 Закону від 14 липня 2015 р. № 595-VIII «Про місцеві вибори» (далі — Закон № 595-VIII) зазначено: «Голосування на місцевих виборах є таємним: контроль за волевиявленням виборців забороняється. Фотографування, відеофіксація в будь-який спосіб результатів волевиявлення виборців у кабіні для таємного голосування, а також демонстрація виборцем результатів волевиявлення у приміщенні для голосування забороняються і є порушенням таємниці голосування». Аналогічна за змістом норма міститься в ч. 1 ст. 7 Закону від 5 березня 1999 р. № 474-XIV «Про вибори Президента України» (далі — Закон № 474-XIV) в редакції Закону від 13 березня 2014 р. № 879-VII. У той же час у ч. 1 ст. 7 Закону від 17 листопада 2011 р. № 4061-VI «Про вибори народних депутатів України» (далі — Закон № 4061-VI) і в ч. 1 ст. 10 Закону від 6 листопада 2012 р. № 5475-VI «Про всеукраїнський референдум» (далі — Закон № 5475-VI) міститься лише загальна вказівка на те, що голосування на виборах депутатів, всеукраїнському референдумі є таємним і контроль за волевиявленням виборців, учасників всеукраїнського референдуму забороняється.

Положення ч. 1 ст. 7 Закону № 595-VIII та чинної редакції ч. 1 ст. 7 Закону № 474-XIV, і так само відносно недавня криміналізація прийняття пропозиції, обіцянки або одержання виборцем, учасником референдуму для себе чи третьої особи неправомірної вигоди за вчинення чи

невчинення будь-яких дій, пов'язаних з безпосередньою реалізацією ним свого виборчого права або права голосу, незалежно від фактичного волевиявлення особи та результатів голосування (ч. 1 ст. 160 КК в редакції Закону від 14 жовтня 2014 р. № 1703-VII)²² вказують на чітку тенденцію до встановлення відповідальності не тільки для осіб, які здійснюють незаконний вплив на виборців або учасників референдуму, але й самих виборців і учасників референдуму, які піддалися такому впливу у формі підкупу.

З огляду на досвід проведення виборів в Україні слід визнати, що така тенденція виправдана, тому відповідні зміни необхідно внести й до Законів № 4061-VI, № 5475-VI, а також майбутнього закону «Про місцеві референдуми». Разом із тим, положення ч. 1 ст. 7

Закону № 595-VIII та чинної редакції ч. 1 ст. 7 Закону № 474-XIV теж потрібно редакційно виправити, оскільки вони не позбавлені очевидних помилок. Зокрема, ці норми забороняють фотографування й відеофіксацію в будь-який спосіб результатів волевиявлення виборців, що передбачає збереження фото-, відеоінформації в пам'яті приладу, але поза увагою законодавця залишилася передача відеоінформації за допомогою онлайн трансляції через інтернет без її збереження на пам'яті будь-якого пристрою (тобто відеоінформація передається, але не фіксується²³). Крім того, зайвим є посилання на місце вчинення злочину, оскільки, якщо слідувати буквальному тлумаченню цієї норми, необхідно

Суб'єкт запропонованого нами складу злочину у формі розголошення результатів свого волевиявлення має бути спеціальним — виборець або учасник референдуму

буде зробити очевидний висновок, що фотографування, відеофіксація в будь-який спосіб результатів волевиявлення виборців *поза* кабінною для таємного голосування, а також демонстрація виборцем результатів волевиявлення *поза* приміщенням для голосування не заборонені та не становлять порушення таємниці голосування.

На нашу думку, формальна заборона вчинення зазначених дій без встановлення

²¹ Див.: Керівні принципи щодо виборів, прийнятих Венеціанською комісією на 51-й пленарній сесії (5—6 липня 2002 р.). — С. 4, 23 // [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2002\)023rev-ukr](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2002)023rev-ukr)

²² Див. детальніше: Кострицький В. В. Кримінальна відповідальність за підкуп виборця, учасника референдуму: аналіз законодавчих новел // Часопис цивільного і кримінального судочинства. — 2014. — № 6. — С. 99—100.

²³ Див.: Фіксація — це встановлення, закріплення чого-небудь; записування, реєстрування // Бибики С. П., Сютя Г. М. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / За ред. С. Я. Ермоленко. — Х., 2006. — С. 570.

відповідальності за їх порушення не матиме необхідного ефекту. Враховуючи їх суспільну небезпеку, відповідальність необхідно встановити на рівні кримінального законодавства. Отже, пропонуємо доповнити ст. 159 КК новою частиною, в якій передбачити кримінальну відповідальність за незаконне порушення таємниці голосування виборцем або учасником референдуму, що полягає в: 1) заповненні під час голосування виборчого бюлетеня або бюлетеня для участі у всеукраїнському референдумі у спосіб, який завідомо для нього надає можливість іншим особам ознайомитися за допомогою технічних засобів чи без їх застосування зі змістом його волевиявлення; 2) фотографуванні, відеофіксації в будь-який спосіб результатів свого волевиявлення на виборах чи референдумі; 3) демонстрації заповненого виборчого бюлетеня або бюлетеня для участі у всеукраїнському референдумі з результатами свого волевиявлення. Вказівка на незаконність цих дій потрібна, оскільки в деяких випадках зазначені вище діяння можуть не порушувати закон, як наприклад: заповнення бюлетеня особою з особливими потребами, яка не може самостійно це зробити, за допомогою іншої особи; демонстрація і передача громадянином невірної заповненого бюлетеня члену виборчої комісії або комісії з референдуму з метою його заміни на новий.

У той же час склад злочину не повинно утворювати звичайне вербальне розголошення виборцем або учасником референдуму результатів свого волевиявлення, оскільки це не створює умов для стороннього контролю за ходом чи результатами голосування.

Суб'єкт злочину, передбаченого ч. 1 ст. 159 КК, є загальним, а ті ж самі дії, вчинені особами, указаними в ч. 2 ст. 159 КК, утворюють кваліфікований склад злочину, що, на нашу думку, правильно. Суб'єкт запропонованого нами складу злочину у формі розголошення результатів свого волевиявлення має бути спеціальним — виборець або учасник референдуму.

Таким чином, кримінальне законодавство повинно адекватно відповідати сучасним реаліям, інакше воно буде неефективним. Це стосується кримінальної відповідальності як за порушення таємниці голосування, так і за вчинення інших злочинів проти прав виборців і учасників референдуму. Наше майбутнє і перспективи побудови в Україні справді правової й демократичної держави багато в чому залежать саме від ефективності кримінального законодавства у цій сфері, що зумовлює нагальну потребу проведення зараз і в найближчому майбутньому якісних наукових досліджень і подальшої плідної законодавчої роботи.

В і т а є м о к о л е г !

2 липня відсвяткувала 60-річний ювілей
суддя Верховного Суду України у відставці,
заслужений юрист України

Лихута Любов Миколаївна.

Суддівській справі вона присвятила чверть століття,
з них майже 5 років — у Верховному Суді України.

6 липня виповнилося 55 років
судді Верховного Суду України,
заслуженому юристу України

Гошовській Тетяні Володимирівні.

Стаж її роботи на посаді судді становить 22 роки,
із яких 9 — у Верховному Суді України.

Редакція не завжди поділяє думку авторів статей.
За точність наведених у статтях даних, посилань
на нормативні акти й інші джерела відповідають
автори

Передрук опублікованих у журналі матеріалів
здійснюється за письмовим дозволом голови
редакційної колегії з обов'язковим посиланням на
джерело

З попередніми номерами журналу (у форматі PDF)
можна ознайомитися на офіційному web-сайті
Верховного Суду України

<http://www.scourt.gov.ua>

editor@scourt.gov.ua

Адреса редакції:

вул. П. Орлика, 4а, кімн. 109
м. Київ
01043

Телефони:

відповідальний секретар
(44) 253-1683
група технічного забезпечення
(44) 253-0687

Редактори:

А.В. Гончарук
К.С. Мусієнко
П.О. Мусієнко
О.І. Пархоменко (в.о. відповідального секретаря)

Верстка:

В.М. Горобченко

Фото:

Г.М. Безсмертна
Переклад англійською:
О.В. Гунько

Видавець:

ТОВ «Видавництво «Істина»

вул. Сирецька, 38, кв. 1

м. Київ

04073

Телефон: **(44) 468-3131**

E-mail: istina_knigi@ukr.net

Віддруковано:

ТОВ «ВТС Принт»

вул. Кирилівська, 476

м. Київ

04080

Телефон (факс): **(44) 227-7817**

Підписано до друку 22.07.2016

Формат 60×84 1/8. Друк офсетний.

Обл.-вид. арк. 6,62. Умовн. друк. арк. 5,58.

Зам. 16-84.

Наклад 1080 пр. Ціна договірна

Видавництво «Істина» пропонує:

Судові рішення Верховного Суду України у цивільних справах. 2013 / За заг. ред. А.Г. Яреми. — К., 2014. — 608 с.

Судові рішення Верховного Суду України у цивільних справах. 2014 / За заг. ред. А.Г. Яреми. — К., 2015. — 728 с.

Судові рішення Верховного Суду України у цивільних справах. 2015 / За заг. ред. А.Г. Яреми. — К., 2016. — 804 с.

У збірниках вміщено постанови Верховного Суду України, прийняті протягом 2013, 2014 та 2015 років за наслідками розгляду заяв про перегляд судових рішень у цивільних справах з передбачених процесуальним законодавством підстав.

Постанови супроводжуються правовими висновками Верховного Суду України про правильне застосування норм права.

Видання розраховані на суддів, адвокатів, прокурорів, науковців, викладачів і студентів юридичних навчальних закладів, а також на всіх, хто цікавиться судовою практикою.

**З приводу придбання книг
звертайтеся до видавництва «Істина»:
вул. Сирецька, 38, кв.1, м. Київ, 04073
Телефон: +380 (44) 468-3131;
<http://www.istina-books.com.ua>;
e-mail: istina_knigi@ukr.net**